

KRITIIKKIMINÄN MONET KASVOT: KIRJOITTAJAN REPRESENTAATIO KIRJALLISUUSKRITIIKISSÄ

Anni Mäkelä
Maisterintutkielma
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden
laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kieli- ja viestintätieteet
Tekijä Anni Mäkelä	
Työn nimi Kritiikkiminän monet kasvot: kirjoittajan representaatiot kirjallisuuskritiikissä	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2024	Sivumäärä 40
Tiivistelmä <p>Tässä tutkielmassa tarkastelen sitä, millainen kuva kirjoittajasta ja lukijasta rakentuu kirjallisuuskritiikeissä ja millaisilla kielellisillä keinoilla näitä representaatioita tuotetaan. Käytän tästä tekstiin rakentuvasta kirjoittajan representaatiosta käsitettä kritiikkiminä.</p> <p>Tutkielman teoreettinen viitekehys on M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalinen kieliteoria (SF-teoria), joka on kiinnostunut kielestä sosiaalisena toimintana. Representaation käsite tulee diskurssintutkimuksen puolelta. Tarkastelen Hallidayn metafunktioiden avulla niitä kielellisiä piirteitä ja keinoja, joilla rakennetaan kritiikkiminää ja oletuslukijaa.</p> <p>Hyödynnän analyysissäni SF-teorian tarjoamia tekstintutkimuksen menetelmien ja käsitteiden lisäksi myös suomen kieliopin kuvausta. Analyysin keskiössä ovat erilaiset lausetyypit ja leksikaaliset valinnat, jotka kuuluvat ideationaalisen metafunktion alaan, sekä interpersoonaisen metafunktion alalla persoonamuodot, modaaliset lausetyypit ja muu modaalinen kielenaines sekä suhtautumista kuvaavat sanavalinnat. Aineistona on 12 <i>Kiiltomato</i>-verkkolehdestä keväällä 2021 kerättyä kirjallisuuskritiikkiä. <i>Kiiltomato</i> on kirjallisuuskritiikkeihin erikoistunut ammattimainen verkkolehti, jossa julkaistaan vuosittain n. 150–200 kritiikkiä.</p> <p>Analyysin perusteella voidaan hahmotella kolme erilaista kritiikkiminää: kriitikko asiantuntijana, kokemuksellinen kriitikko ja henkilöhistoriallinen kriitikko. Asiantuntijuus on jokaisen kritiikin ytimessä, ja muut representaatiot esiintyvät sen rinnalla. Asiantuntija-kritiikkiminän läsnäolon aste vaihtelee, mutta kokemuksellinen ja henkilöhistoriallinen kriitikko ovat tekstissä vahvasti läsnä. Kirjoittaja näyttäytyy teksteissä asiantuntijana, joka esittelee teosta lukijalle. Kritiikin oletuslukija näyttäytyy teksteissä varsin yhdenmukaisena: kirjallisuudesta kiinnostuneena ja alaa ainakin jonkin verran tuntevana ja harrastavana.</p>	
Asiasanat kirjallisuuskritiikki, representaatio, systeemis-funktionaalinen kieliteoria	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	

Muita tietoa

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Aiempi tutkimus	2
2	SF-KIELITEORIA KRITIIKKIMINÄN JA OLETUSLUKIJAN TARKASTELUSSA	6
2.1	Representaatioiden tarkastelu SF-kieliteorian avulla	6
2.2	Kirjallisuuskritiikki tekstilajina	10
3	AINEISTO JA MENETELMÄT	13
3.1	Kiiltomadon kritiikit aineistona	13
3.2	Metafunktioiden soveltaminen kritiikkiminän (ja oletuslukijan) tutkimiseen.....	15
4	ANALYYSI	17
4.1	Kriitikon roolit	17
4.1.1	Kriitikko asiantuntijana	18
4.1.2	Kokemuksellinen lukija	22
4.1.3	Henkilöhistoriallinen kriitikko	24
4.2	Kirjallisuuskritiikin oletuslukija	27
4.2.1	Tekstiin rakentuva oletuslukija	28
5	LOPUKSI.....	34
	LÄHTEET	38

1 JOHDANTO

Kritiikki on keskeinen tekstilaji kirjallisuuskeskustelussa, ja kriitikolla on vakiintunut ja vaikuttava paikkansa kulttuurikentällä. Kritiikin tekstilajia ei ole kuitenkaan aiemmin juuri tutkittu. Tutkielmassani tarkastelen, miten kirjoittaja näkyy kirjallisuuskritiikeissä ja millaista kuvaa kirjoittaja rakentaa itsestään tekstiin. Otan tarkasteluun myös oletuslukijan, sillä oletan kriitikon suhteen lukijaan olevan keskeisessä osassa *kritiikkiminän* muodostumisessa ja kritiikin tekstilajissa ylipäättään.

Kirjoittajan näkymistä tekstissä on tutkittu muissa yhteyksissä, ja aihe on ajankohtainen esimerkiksi vaikuttamisen ja moniäänisyyden näkökulmasta. Myös kirjallisuuskritiikin vaikuttavuuteen ja näkyvyyteen on alettu kiinnittää viime aikoina huomiota, mistä kertoo esimerkiksi Suomen arvostelijain liiton (SARV) toteuttama *Kritiikki näkyy!* -hanke. Kolmivuotisen hankkeen tavoitteena on ”kirkastaa kritiikin merkitystä, ruokkia sen monimuotoisuutta ja tuoda sitä lähelle tekijöitä ja lukijoita” (SARV 2020). Kritiikki on edelleen elinvoimainen ja vaikuttava tekstilaji, joka ansaitsee myös tutkimuksen saralla enemmän huomiota.

Kriitikoiden asemasta on käyty kirjallisuuspiireissä keskustelua, eikä kriitikko enää näyttäydy samanlaisena portinvartijana kuin aiemmin. Toisaalta kriitikoilla on edelleen merkittävä asema julkisessa kulttuurikeskustelussa, ja he osaltaan vaikuttavat muun muassa siihen, miten ja kenelle apurahoja mahdollisesti myönnetään. (Korhonen 2012: 59, 65.) Tämän takia on edelleen tärkeää kiinnittää huomiota siihen, kuka kirjoittaa, millaisesta asemasta, mistä ja kenelle.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millainen kuva kriitikosta ja lukijasta muodostuu tekstissä. Tarkastelen, miten kriitikko viittaa kritiikkinsä oletettuun lukijaan sekä sitä, millainen kritiikkiminän ja oletuslukijan suhde tekstiin rakentuu. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaista kritiikkiminää ja oletuslukijaa kirjallisuuskritiikeissä rakennetaan?
2. Miten kriitikko ja lukija representoituvat kirjoittajan kielellisissä valinnoissa?

Näihin kysymyksiin pyrin vastaamaan hyödyntämällä M.A.K. Hallidayn systeemifunktionaalista kieliteoriaa, jota esittelen tarkemmin luvussa 2. Kritiikkiminällä tarkoitan kriitikko-kirjoittajan kielellistä representaatiota eli sitä kuvaa, joka kriitikosta tekstiin rakentuu ja jota kriitikko osaltaan tietoisesti rakentaa: viittaako hän itseensä eksplisiittisesti vai pyrkiikö hän häivyttämään itsensä tekstissä esimerkiksi nollapersoonaa hyödyntämällä? Sovellan systeemifunktionaalista teoriaa ja tarkastelen analyysissä kielellisiä valintoja saadakseni mahdollisimman kattavan kuvan kritiikkiminän ja oletuslukijan rooleista ja representaatioista.

1.1 Aiempi tutkimus

Taidekritiikkejä on tutkittu aiemmin ennen kaikkea journalistiikan ja kulttuuritutkimuksen aloilla. Suomessa tutkimusta aiheesta on tehty varsin vähän, ja tutkimus näyttää keskittyneen erityisesti kirjaharrastajien blogeihin ja alustapohjaisiin (kirja-)arvosteluihin, joiden kirjoittajina ovat käyttäjät ja harrastelijat. Näistä aiheista tutkimusta on tehnyt erityisesti Maarit Jaakkola, joka on tutkinut viestinnän alalla esimerkiksi ”tavallisten ihmisten” siis ei-ammattilaisten Instagramissa julkaisemia ja jakamia kirja-arvosteluja yhdessä Tiina Räisän kanssa. He tutkivat muun muassa käyttäjälähtöisen arvostelutoiminnan erityispiirteitä alustataloudessa ja havaitsivat, että alustatalouden arvostelugenre nojautuu jatkuvasti muuttuviin käytäntöihin ja käyttäjien on otettava arvostelutoiminnassaan huomioon sellaisiakin asioita, jotka eivät ole institutionaaliselle arvostelun genrelle ominaisia, kuten kaupallisuus ja henkilökohtainen yleisötyö. Jaakkolan ja Räisän mukaan käyttäjäarvostelijoilla on myös kasvavaa kulttuurista valtaa, mitä voitaneen verrata sosiaalisen median vaikuttajien asemaan. (Jaakkola & Räisä 2021.)

Väitöskirjassaan Jaakkola (2015) on tarkastellut kulttuurijournalismia ja taidekritiikkiä koskevaa muutos- ja kriisipuhetta, joka ei hänen mukaansa täysin vastaa totuutta. Hän jakaa kulttuuritoimittajat kahteen paradigmaan: journalistiseen sekä esteettiseen, jonka keskiössä on taide ja journalismia subjektiivisempi näkökulma. (Jaakkola 2015: 130.) Kirjallisuuskritiikkiin keskittyvästä verkkolehdestä kerätty aineistoni viittaa siihen, että kirjoittajat toimivat ennen kaikkea esteettisen paradigman piirissä, kun taas päivälehtien kirja-arvostelut kuuluvat journalistisen paradigman piiriin. Tämä ero suuntautumisessa saattaa näkyä myös kritiikkiminän representaatioissa.

Ammattimaisen taidekritiikin saralla on tutkittu sitä, miten institutionaaliset rajoitteet ja sosiaalinen ympäristö vaikuttavat kriitikoiden työssä. Tutkimustulosten mukaan kriitikot arvostelevat uudempia teoksia varovaisemmin ja ottavat huomioon myös kirjan ulkopuolisia elementtejä, esimerkiksi sen kustantamon ja muiden

kriitikoiden kritiikit teoksesta. Tällä tavoin he vaikuttavat varovan tekemästä huomioita, jotka saattaisivat vaarantaa heidän asemansa kirjallisuusalan ammattilaisena. (Janssen 1997: 295.) Susanne Janssen ja Marc Verboord (2015) ovat myös tarkastelleet kulttuurialan toimijoiden työnkuvaa ja vaikutusta kulttuurintuotannossa keskittyen erityisesti avaamaan heihin liittyviä määritelmiä laajemmin pelkän ”portinvartijan” roolin sijaan. Heidän mukaansa kriitikoiden valinnat ja arvostelmat vaikuttavat arvosteltavan teoksen tekijän lisäksi myös kriitikkoon, sillä ne heijastuvat kriitikon statukseen ja arvovaltaan. (Janssen & Verboord 2015: 443.) Kriitikon aktiivinen rooli ja kritiikin merkitys hänen asiantuntijuutensa ja uskottavuutensa muodostumisessa yhdistettynä kritiikin tekstilajin yleisesti ymmärrettyyn funktioon – tiedon ja arvostelman välittäminen kiinnostuneelle yleisölle – osoittaa, miksi kritiikkiminän muodostumista on kiinnostavaa tarkastella ja miksi se on keskeinen osa kyseistä tekstilajia.

Phillipa Chong (2017) avaa artikkelissaan kulttuurijournalismin subjektiivisuutta erityisesti taidearvostelujen osalta, ja hänen mukaansa ennakoasenteet, tunteet ja oman edun tavoittelu vaikuttavat olennaisesti kriitikon työssä. Suhtautuminen subjektiivisuuteen näyttää vaihtelevan myös käytettävän median mukaan: perinteisen median kontekstissa subjektiivisuutta pyritään vähentämään, mutta digitaalisilla alustoilla ja blogeissa sitä pikemminkin suositaan. Tämä vaihtelu liittyy myös siihen, miten kriitikot pyrkivät representoimaan itseään aktiivisina tietäjinä ja tekijöinä journalistisessa prosessissa. (Chong 2017: 439.)

Tutkimukseni aineisto on kerätty verkkolehdestä, joka ”etsii hehkuunsa kirjoja, jotka ansaitsevat lisää huomiota” (*Kiiltomato* 2021). Lehden tarkoituksena on siis arvioida kirjoja, jotka jäävät perinteisessä mediassa vähemmälle huomiolle. Tämä tietyllä tavalla erikoistunut suuntautuminen saattaa vaikuttaa kriitikoiden kirjoitustapaan ja subjektiivisuuden esilletuontiin. *Kiiltomadon* kritiikkejä on tutkinut aiemmin ainakin Jere Koljonen pro gradu -tutkielmassaan (2022) käännytieteen alalla. Hänen tutkimuksensa vertaili käänöskritiikkiä ammattimaisten ja ei-ammattimaisten kirjallisuuskritiikkien välillä. *Kiiltomadon* kritiikit kuuluivat ammattimaisten arvostelujen kategoriaan, joskin erot ammattimaisten ja ei-ammattimaisten käänösarvostelujen välillä olivat tutkimuksen mukaansa varsin pieniä (Koljonen 2022).

Taidekritiikkejä ja erityisesti kirjallisuuskritiikkejä on tutkittu Suomessa kielitieteen alalla varsin vähän. Pirkko Muikku-Werner (2009: 87) on tehnyt tekstilajitutkimusta ja tarkastellut kirja-arvostelujen metaforia ja kuvallisuutta sekä näiden piirteiden mahdollista ajallista muuttumista ja suhdetta tekstilajiin. Hänen mukaansa kritiikin kieli sekoittaa tekstilajien käytänteitä ja tukeutuu kaunokirjallisuuden poeettisuuteen, ja nämä ovat kirja-arvostelujen keinoja vaikuttaa lukijaan (Muikku-Werner 2009: 107). Kirja-arvosteluja on tutkittu

kirjallisuudentutkimuksen ja viestinnän aloilla jonkin verran enemmän kuin kielitieteessä. Tällöin huomio on useimmiten keskittynyt kritiikin tekstilajiin tai yksittäisen teoksen vastaanottoon, kuten esimerkiksi Laura Piipon (2016) artikkelissa, joka käsittelee kokeellisen romaanin *Neuromaasin* vastaanottoa elämystalouden kontekstissa. Kielellisiä piirteitä ja kriitikon omaa ääntä tekstissä sen sijaan on tutkittu vasta vähän. Tutkin kandidaatintutkielmassani (2019) sitä, miten kriitikot viittaavat itseensä kirjallisuuskritiikeissä, mutta muuta aiheeseen liittyvää tutkimusta ei juurikaan ole. Nyt jatkan saman aiheen tutkimista hieman laajemmalla aineistolla. Tutkimuksessani kiinnitän myös enemmän huomiota oletuslukijaan ja kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutukseen tekstissä.

Kirjallisuuskritiikki on tekstilajina vakiintunut, mutta se antaa tilaa myös persoonalliselle ilmaisulle ja sekoittaa tiedonvälityksen asiatyyliä ja kaunokirjallista ilmaisua (Muikku-Werner 2009: 88–89). Tämän takia se on myös kielentutkimuksen näkökulmasta kiinnostava tekstilaji, ja tutkimukseni tavoitteena on tarkastella, kuinka paljon tilaa ja millaisia rooleja kritiikin tekstilaji tarjoaa tai mahdollistaa kirjoittajalle. Aiempi tutkimus on keskittynyt paljon harrastajakirjoittajien teksteihin ja perinteisiin sanoma- ja aikakauslehtiin, ja uskon, että *Kiiltomadon* tekstit aineistona tarjoavat omanlaisen ja modernin mutta kuitenkin vertailukelpoisen näkökulman kirjallisuuskritiikistä tehtävään tutkimukseen. Myös kielitieteellinen lähestymistapa tuo uusia havaintoja ja näkökulmia kirjallisuudentutkimuksen ja viestintätieteiden aloilla tehdyn tutkimuksen rinnalle.

Kirjoittajan viittaamista itseensä on tutkittu paljon muiden tekstilajien yhteydessä. Sitä on tutkinut esimerkiksi Henna Makkonen-Craig (2005), joka keskittyy väitöskirjassaan suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin sanomalehtitekstissä. Myös Hilikka Paldanius (2020) tutkii artikkelissaan kirjoittajan suhtautumista eli kirjoittajaääntä tekstitaitojen näkökulmasta tarkastellessaan, miten lukiolaiset vastaavat pohdintaa edellyttävään historian esseetehtävään. Tutkimustekstin minätekijää on tutkinut Toini Rahtu (2018) ja tekijää ja lukijaa tietokirjan tekstilajissa taas Pirjo Hiidenmaa (2018). Rahdun artikkelissa minätekijällä tarkoitetaan suoraan persoonaviittauksin rakennettua tekijää, ja Rahtu selvittää artikkelissaan, miten minätekijällä voi olla tekstissä yhtä aikaa monia erilaisia diskursiivisia rooleja (Rahtu 2018: 41–42). Tämä roolijaon häilyvyys ja monikerroksisuus pätee hyvin myös oman aineistoni esimerkkeihin. Hiidenmaan artikkeli tutkii tietokirjallisuuden tekijän ja lukijan suhteita hyödyntämällä kirjallisuudentutkimuksen käsitteitä ja havaintoja kielitieteellisen tekstintutkimuksen rinnalla. Hiidenmaan mukaan tietokirjan lajikonventiot ovat kulttuurisia ja tarjoavat merkityksenannon resursseja sekä tekijälle että lukijalle. Nämä lajikonventiot ja merkitykset rakentuvat kuitenkin jokaisessa tekstissä uudelleen tekijän valintoina ja lukijan tulkitsemina. (Hiidenmaa 2018: 80–81, 110–112.) Kirjoittajan ja lukijan

vuorovaikutusta yleistajuisissa tietokirjoissa on tutkinut myös väitöskirjatutkija Elina Vitikka (esim. Vitikka 2022).

Tekstiin rakentuvaa kirjoittajaa ja tämän ääntä on siis tutkittu viime aikoina monien eri tekstilajien yhteydessä, mutta ei kirjallisuuskritiikin tekstilajissa. Kirjoittajaäänien ja tekijän ja lukijan tutkiminen on tärkeää erityisesti vaikuttamisen ja vuorovaikutuksen näkökulmasta, mutta se antaa myös tärkeää tietoa kirjoittajan roolista ja positiosta nimenomaan kirjallisuuskritiikin tekstilajin kontekstissa. Tutkielmani perehtyy siis vähälle huomiolle jääneeseen tekstilajiin varsin ajankohtaisen ilmiön kautta.

2 SF-KIELITEORIA KRITIIKKIMINÄN JA OLETUSLUKIJAN TARKASTELUSSA

2.1 Representaatioiden tarkastelu SF-kieliteorian avulla

Tässä luvussa avaan systeemis-funktionaalisen kieliteorian (SF-kieliteoria) käsitystä kielestä ja kielenkäytöstä. Laajemman historiakatsauksen sijaan keskityn kuvaamaan teoriaa niistä lähtökohdista, jotka ovat tutkimukseni kannalta keskeisimpiä. Tarkoituksena on antaa SF-kieliteoriasta tiivis mutta kattava kuvaus ja yhdistää se representaatioiden tutkimiseen. SF-kielioppia ja sen soveltamista tekstintutkimukseen käsitellään tarkemmin luvussa 3 – myös kieliopin kuvaus keskittyy niihin käsitteisiin, jotka ovat tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä.

SF-kieliteoria on M.A.K. Hallidayn kehittänyt teoria, joka pohjautuu J. R. Firthin käsityksiin kielenkäytön lajeista. Hänen peruaan ovat tilannekontekstin ja osakielen käsitteet sekä ajatus merkityksen hajottamisesta eri tasoihin ja sen analysointi systeemeinä ja rakenteina. Nämä ajatukset ovat Hallidayn teorian taustalla, ja opettajansa tavoin myös hän oli kiinnostunut teoreettisen kielitieteen soveltamisesta äidinkielen ja vieraan kielen opetukseen. (Shore 2012a: 132–134.)

SF-kieliteorian mukaan kieli on sosiaalista toimintaa ja merkityksenteon resurssi. Teksti tarkoittaa jossakin tietyssä tilanteessa toimivaa kieltä. Jos kieli ymmärretään merkityksenteon resurssiksi, tekstiä puolestaan voidaan kuvata merkityksenteon prosessiksi kontekstissa. Käytämme kieltä sekä antaaksemme merkityksiä ja siten ymmärtääksemme maailmaa ja omia kokemuksiamme että kommunikoidaksemme muiden kanssa. (Halliday 2014: 3, 30.) Hallidayn mukaan nämä ovat kielen perusfunktioita, jotka toistuvat kaikissa kielissä. Kieli ja sen käyttötavat ovat hyvin pitkälti kulttuurisidonnaisia, mutta kulttuurisidonnaisen kielenkäytön taustalla

kaikissa kielissä vaikuttavat samat luokittelun ja merkityksen antamisen sekä kommunikoinnin periaatteet. (Halliday 2002: 173.)

SF-kieliteorian etuna voidaan pitää sitä, että se yhdistää kielen rakenteen tarkastelun ja semantiikan sekä merkityksen antamiseen kuvauksen siitä, kuinka kieltä käytetään. Halliday hyödyntää kielen jäsennyksessä metafunktioita, joiden avulla tarkastellaan kielen sisäistä järjestystä ja luonnetta. Metafunktiot perustuvat tietynlaisten merkitysten ryhmittymiseen, ja ne voidaan jakaa kolmeen päätyyppiin, jotka ovat ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen metafunktio. Jokainen metafunktio toteuttaa tiettyä kielenkäytön funktiota, ja niiden avulla voidaan ymmärtää kielen rakennetta. (Shore 2021a: 145–146; Halliday 2002: 174–175.)

Ensinnäkin kieltä käytetään ilmaisemaan ”sisältöä” eli kuvaamaan puhujan kokemusta todellisesta maailmasta, johon sisältyy myös hänen sisäinen maailmansa ja tietoisuutensa. Tässä tarkoituksessa kieli myös antaa kokemuksillemme rakenteen: se kuvaa mutta myös ohjaa sitä, miten näemme maailman ympärillämme. Tätä kutsutaan SF-kieliteoriassa ideationaaliseksi metafunktioksi. Toisekseen kieltä käytetään solmimaan ja ylläpitämään sosiaalisia suhteita sekä ilmaisemaan erilaisia rooleja. Kielen mahdollistaessa vuorovaikutuksen se mahdollistaa myös sen, että ihminen voi ilmaista ja kehittää omaa persoonaansa. Tätä kielen sosiaalista ulottuvuutta kutsutaan interpersoonaiseksi metafunktioksi. (Halliday 2002: 175).

Tutkimuskysymysteni keskiössä ovat kritiikkiminä ja oletuslukija, heidän roolinsa ja positionsa tekstissä sekä se, millaisilla kielellisillä keinoilla kriitikkoa ja lukijaa representoidaan. Osallistujaroolit ja interpersoonainen metafunktio ovat keskeisiä kirjoittajaa ja lukijaa ja näiden vuorovaikutusta tutkittaessa. Esimerkiksi Pirjo Hiidenmaa (2018) ja Elina Vitikka (2022) ovat tahoillaan tutkineet tekijän ja lukijan suhteita tietokirjallisuuden parissa, ja heidän havaintonsa sopivat monin osin oman tutkimukseni kontekstiin (ks. Vitikka 2022; Hiidenmaa 2018). Yleistajuinen tietokirjallisuus ja kritiikki muistuttavat tyyliltään ja funktioiltaan jonkin verran toisiaan. Kirjoitettua vuorovaikutusta voidaan tutkia analysoimalla tekstissä tehtyjä kielellisiä ja diskursiivisia ratkaisuja interpersoonaisesta näkökulmasta. Systemis-funktionaalista teoriasta ja kielikäytöstä kehittynyt Sydneyn koulukunta, sen johtohahmo James Martin ja Peter R. R. White kehittivät suhtautumisen teorian (*appraisal theory*), jota voidaan käyttää vuorovaikutuksen sekä arvottavan ja affektiivisen kielenkäytön tutkimukseen (Virtanen, Rahtu & Shore 2018: 17; Martin & White 2005). Tässä tutkimuksessa hyödynnän suhtautumisen teorian sijaan Hallidayn metafunktioita analysoidessani kirjoittajan ja lukijan suhteita, mutta teoriat ovat kiinnostuneita pitkälti samoista asioista. Vain niiden tutkimista ohjaava teoreettinen viitekehys on hieman erilainen genre- ja rekisteriteorian keskittyessä tekstien merkityksiin ja diskurssisemantiikkaan leksikkokieliopin sijaan (Shore 2012a: 153).

Ideationaalinen ja interpersoonainen metafunktiot kattavat varsin laajasti kielenkäytön ulottuvuudet, ja ne ovat myös tutkimuksessani keskeisiä. Ne kohdistuvat kielenulkoiseen maailmaan ja kattavat sekä sen, miten konstruimme maailmaa ja ylläpidämme sosiaalisia suhteita että miten tuomme suhtautumistamme ilmi kielessä. Näitä metafunktioita käyttämällä voin tarkastella tutkimuksessani kattavasti representaatioita ja vuorovaikutusta. Ideationaalisen ja interpersoonaisen metafunktion lisäksi SF-kieliteoriaan kuuluu myös kolmas metafunktio, jota kutsutaan tekstuaaliseksi metafunktioksi. Kielenulkoisen maailman sijaan sen kohteena on kieli itse. (Shore 2012a: 147.) Sillä tarkoitetaan kielenkäyttäjän mahdollisuutta koostaa tekstejä (jotka voivat siis olla puhuttuja tai kirjoitettuja) ja viitata sekä muuhun käytettyyn kieleen että kielenkäyttötilanteen piirteisiin. Esimerkiksi koheesio on eräs tekstuaalisen metafunktion aspekti. Kaikki metafunktiot toteutuvat konkreettisesti lausetasolla ja lauseen rakenteessa. (Halliday 2002: 175.)

Metafunktioajattelun lisäksi SF-kieliteoriassa painotetaan kontekstin merkitystä. Firthin osakieltä vastaava käsite Hallidayn teoriassa on rekisteri, jolla tarkoitetaan käyttötilanteen mukaan määräytyvää kielen funktionaalista varieteettia. Siinä missä kieli on Hallidayn mukaan merkityspotentiaali, rekisteri on tilanteeseen sidottu kielellinen osapotentiaali, joka todentuu teksteissä sanastollisina ja morfosyntaktisina valintoina. Käytämme siis kielen potentiaalia eri tavalla eri yhteyksissä ja tilanteissa, ja tämä ajatus esittelee myös tekstintutkimukselle keskeisen tilannekontekstin käsitteen. (Shore 2012a: 134.) Tilannekontekstilla tarkoitetaan kielenkäyttöä ympäröivää tilannetta, jonka raameissa merkityksiä tuotetaan ja tulkitaan. Tilannekonteksti voidaan määritellä tarkemmin alan, osallistujaroolien ja ilmenemismuodon avulla. (Halliday 2002: 201.) Ala tarkoittaa toimintaa (esimerkiksi tiedottaminen tai luento), johon teksti liittyy, kun taas osallistujaroolit viittaavat tilanteen osallistujiin ja heidän rooleihinsa – sekä kielestä riippumattomiin että kielellisiin rooleihin. Ilmenemismuoto viittaa siihen, miten kieli toimii tilanteessa, mutta myös vuorovaikutuksen kanavaan, eli onko kyse esimerkiksi puhutusta vai kirjoitetusta kielestä. Näiden kolmen muuttujan avulla voidaan systematisoida tilannekontekstin ja erilaisten tekstien kielellisten valintojen analyysia. (Shore 2012a: 134–135; Halliday 2002: 201.)

SF-kieliteorian lisäksi hyödynnän tutkimuksessani representaation käsitettä, joka tulee diskurssianalyysin puolelta. Tarkastelen tutkimuksessani erityisesti sitä, miten kriitikot näkyvät tekstissä ja miten he mahdollisesti viittaavat itseensä. Käytän tästä itsen representaatiosta kritiikkiminän käsitettä, jonka kehitin alun perin kandidaatintutkielmaani varten. Stuart Hallin (1997: 16) mukaan representaatio on ”merkityksen tuottamista kielellä”: representaatio tarkoittaa sitä, miten tiettyä asiaa kielennetään sekä millaisia merkityksiä sille annetaan. Representaatio yhdistää merkityksen ja kielen kulttuuriin, ja erilaiset representaatiot ovat sen takia

kulttuurisidonnaisia. (Hall 2013 [1997]: 1.) Hall kutsuu representaatiota kaksijakoiseksi prosessiksi ja systeemiksi, joka mahdollistaa erilaisten ajatusten ja käsitteiden järjestelyn, luokittelun ja niiden keskinäisten suhteiden hahmottamisen mielellämme. Koska jokainen ihminen hahmottaa maailmaa omalla tavallaan, tarvitaan kommunikointiin myös yhteistä kieltä. Kieli on osa systeemiä ja merkityksen tuottamista. Kielellä Hall tarkoittaa ei vain puhuttua ja kirjoitettua kieltä vaan myös kuvia ja muita visuaalisia merkkejä, jotka kantavat merkityksiä. (Hall 2013 [1997]: 3–4.) Tällainen multimodaalinen lähestyminen kieleen on tavallista diskurssintutkimuksessa ja kielitieteissä.

Representaation kannalta on mielenkiintoista tarkastella myös subjektia. Tutkimukseni keskittyy pitkälti tekstiin rakentuvaan representaatioon sen kirjoittajasta, jolloin kirjoittaja itse kirjoituksellaan luo (tahasonta tai tarkoituksellista) representaatiota itsestään. Merkitykset rakentuvat kielestä, kulttuurista ja kontekstista. Diskurssintutkimuksen näkökulmasta subjekti ei voi irrottaa itseään diskurssista, koska on väistämättä itse osa sitä. Saussure oli sitä mieltä, että kieli puhuu meitä, mutta nykyään asiaa ajatellaan hieman toisin. (Hall 2013 [1997]: 39.) Foucault'n mukaan tietoa ja merkityksiä tuotetaan diskursseissa. Diskurssilla hän tarkoittaa tiedon tuottamiseen ja kielentämiseen liittyviä, ja niitä ohjaavia, käytäntöjä ja valtarakenteita. (Fairclough 1992: 39.) Diskurssit tuottavat representaatioita maailmasta ja muista sosiaalisista käytänteistä, ja näitä tapoja kuvata ja representoida erilaisia asioita ja ilmiöitä on useita, sillä niiden muodostumiseen vaikuttavat näkökulmat, positiot ja kielelliset valinnat (Fairclough 2003: 26). Diskurssit ovat siis eräänlaisia näkökulmia ja vuorovaikutustapojen kokonaisuuksia, joita tarkastelemalla voidaan tutkia ja tunnistaa representaatioita.

Fairclough on kehittänyt Foucault'n ajatusten pohjalta oman diskurssiteoriansa, joka keskittyy yhteiskuntatieteellisen näkökulman sijaan tai sen ohella tarkemmin myös kieleen. Kriittisen diskurssintutkimuksen keskiössä ovat kielenkäytön ja vallan suhteet, ja se hyödyntää Foucault'n näkemysten lisäksi Hallidayn SF-teoriaa ja Bahtinin intertekstuaalisuutta. (Ks. Fairclough 1992.) Diskurssianalyysin käsitys kielestä on monin tavoin samanlainen kuin SF-kieliteoriassa, joten representaation käsite sopii hyvin täydentämään tutkielmani muuten SF-kieliteoriaan tukeutuvaa teoriataustaa (Fairclough 2003: 21). Faircloughin teoriassa representaatio vastaa pitkälti Hallidayn ideationaalista metafunktiota hänen puhuessaan metafunktioiden sijasta kolmesta merkitystyyppistä (*types of meaning*), jotka ovat representaatio (*Representation*), toiminta (*Action*) ja identifikaatio (*Identification*). Faircloughilla Toiminta vastaa interpersoonaisen metafunktion vuorovaikutuksellista osaa, ja myös tekstuaalinen metafunktio sisältyy tähän merkitystyyppiin. Identifikaatio (tai Tunnistaminen) vastaa Hallidayn interpersoonaisen metafunktion suhtautumisen ja tunnistamisen osuutta. Faircloughin teoriaan kuuluu SF-teorian tavoin

funktionaalinen käsitys kielestä, mutta Fairclough tarkastelee tekstejä lähtökohtaisesti isompina kokonaisuuksina ja suhteessa genreen, diskurssiin ja tyyliin, jotka ovat hänen teoriassaan myös keskeisiä käsitteitä. Kielellisten valintojen sijaan huomio keskittyy diskursseihin ja sosiaalisiin käytänteisiin (*social practices*) sekä valtarakenteisiin. (Fairclough 2003: 27–28.)

Tutkimuksessani tarkastelen tekstiin rakentuvaa kritiikkiminää ja oletuslukijaa SF-teorian viitekehyksen ja metafunktioanalyysin avulla. Tyhjentävän metafunktionaalisen kuvauksen sijaan keskityn analyysissä niihin kielellisiin piirteisiin, jotka ovat tutkimuskysymyksieni kannalta keskeisiä. Metafunktioiden avulla voidaan tarkastella kirjoittajan kielellisiä valintoja ja millaisia representaatioita niillä rakennetaan tekstissä. Esittelen tutkimuskysymysten kannalta keskeisiä analysoitavia kielellisiä keinoja tarkemmin luvussa 3.2.

2.2 Kirjallisuuskritiikki tekstilajina

Taiteesta on puhuttu jo antiikin aikana, mutta nykyisenkaltaisen kritiikin kirjoittamisen alku sijoitetaan useimmiten renessanssin aikaan tai 1700-luvulle (Heikkilä 2012: 16). Kirjallisuuskritiikki on osa taidekritiikkiä, joka kattaa kirjallisuuden lisäksi myös esimerkiksi elokuvaan, kuvataiteisiin, konsertteihin, musiikkitalenteisiin ja tanssiin kohdistuvan kritiikin. Suomessa taidekritiikin perinne ulottuu 1870-luvun alkuun (Jaakkola 2013: 260).

Tekstilaji ja genre käsitetään usein toistensa synonyymeiksi tai tekstilaji genren suomenkieliseksi vastineeksi. Tekstillä tarkoitetaan kielitieteessä yhtenäistä merkityskokonaisuutta, joka voi olla puhuttua ja kirjoitettua kieltä, mutta myös esimerkiksi kuvaa voidaan ajatella multimodaalisena tekstinä. Tekstilajiajattelu pohjautuu pitkälti Bahtinin näkemykseen kielenkäytön dialogisuudesta, ja hänen määritelmänsä genreistä eli tekstilajeista on edelleen toimiva ja varsin kattava. (Heikkinen & Voutilainen 2012: 21.) Bahtinin määritelmän mukaan genret ovat suhteellisen vakaita temaattisia, kompositionaalisia ja tyyllillisiä ilmaustyyppejä (Bahtin 1986: 61). Saman tekstilajin tekstit jakavat yhteisiä piirteitä ja täyttävät usein samaa funktiota. Tekstilajit ovat kulttuurisidonnaisia ja dynaamisia. Ne ohjaavat yksittäisen tekstin tuottamista ja lukemista mutta sallivat myös vaihtelua ja uudistuvat.

Halliday ei käytä termiä genre, vaan hän puhuu aiemmin mainitusta rekisteristä ja tekstityypistä (*text type*). Kuten Shore (2012a: 143) huomauttaa, tekstityypillä viitataan Suomessa yleensä Werlichin [1979; 1983] tekstityyppeihin, mutta Hallidayn käyttämä termi vastaa tekstilajia sellaisena kuin se on Suomessa totuttu ymmärtämään. Tämän takia Shore on itse kääntänyt Hallidayn *text type* -termin

tekstilajiksi. Hallidayn määritelmän mukaan tekstilajit ilmenevät konkreettisissa aikapaikkaisissa teksteissä, ja tekstin näkökulmasta ne ovatkin eräänlaisia yleistyksiä. (Shore 2012a: 143.) James Martinin ja Sydneyn koulukunnan genre- ja rekisteriteoriassa genre taas on vaiheittain etenevä, päämäärään tähtäävä sosiaalinen toimintatyyppi, joka ohjaa kielellistä ja ei-kielellistä toimintaa (Shore 2012a: 151). Tässä tutkimuksessa tekstilajilla viitataan tekstikokonaisuuksien joukkoon, joilla on keskenään sama funktio, ja jotka jakavat useita rakenteellisia piirteitä sekä kielellisiä konventioita ja jotka on julkaistu samanlaisessa kontekstissa ja samalla alustalla.

Tekstilajina kritiikki on journalistisen ja akateemisen kirjoittamisen välissä ja siltä edellytetään selkeyttä ja analyttisyyttä (Rosenqvist 2020). Lukemalla kritiikkejä eri julkaisukanavissa, esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kulttuurisivuilla, *Tuli & Savu* -runouslehdessä tai *Kiiltomaton* verkkosivuilla, voidaan havaita kritiikille ominaisia tekstilajin piirteitä. Kritiikissä on yleensä ainakin otsikko, ingressi ja leipätekstiä, mahdollisesti myös väliotsikoita. Lisäksi kritiikkien alussa ennen leipätekstiä annetaan lyhyesti perustiedot kritikoitavasta teoksesta, kuten teoksen kirjoittaja, nimi, ilmestymisvuosi, sivumäärä ja kustantamo. (Ks. esim. *Kiiltomato* 2021: Kriitikon ohjeet.)

Kritiikin alue on laaja ja hajanainen, minkä takia kritiikin käsitteen määrittely on osoittautunut haastavaksi. Eri taiteenlajeille on muodostunut omia konventioitaan kritiikin kirjoittamisen suhteen, ja kritiikkiä julkaistaan monilla erilaisilla alustoilla eri yleisöille. Nämä kaikki piirteet vaikuttavat myös tekstin muotoon ja tavoitteisiin. (Heikkilä 2012: 26–27.) Arkipuheessa kritiikki toimii usein arvostelun synonyymina, ja sillä voidaan viitata niin analyttisiin esseisiin kuin toimituksen kirjavinkkauksiin tai ”booktokin” eli TikTokin kirjafanien suosituksiin. Esimerkiksi Noël Carrollin (2009: 7) mukaan kriitikoksi voidaan kuitenkin kutsua vain ihmistä, joka arvioi ja analysoi taideteoksia perustellen näkemyksensä ja tulkintansa. Tällöin toimittajien ja kuluttaja-kirjoittajien mielipiteisiin perustuvat suositukset eivät täytä kritiikin määritelmää. Carroll erottelee kirjassaan arvostelun (*review*) ja arvostelijan kritiikistä (*criticism*) ja kriitikosta sen pohjalta, kuinka he perustelevat tai jättävät perustelematta näkemyksensä. (Carroll 2009: 7–8.) Rosenqvistin (2020: 8) sanoja mukaillen kritiikissä on kyse ennen kaikkea taideteoksen ymmärrettäväksi tekemisestä.

Edellä esiteltyjen ajatusten tavoin käsitän kirjallisuuskritiikiksi nimenomaan aihealueen asiantuntijoiden tekstit, joiden funktiona on arvottamisen lisäksi teoksen esittely, analysointi ja tulkitseminen suhteessa kirjallisuuden traditioon. Tällaisia tekstejä yhdistää väistämättä pituus, jota mitataan pikemmin kappaleissa kuin virkkeissä. Julkaisualustoina tällaisilla teksteillä on usein sanoma- tai kirjallisuuslehti, joita toimii nykyään painetun median lisäksi myös verkossa. Samalla kun sanomalehtien kirjallisuuskritiikeille varaama palstatila on vähentynyt, verkkojulkaisemisen mahdollisuudet ovat lisääntyneet (Hakola 2020: 2). Vallalla olevassa keskustelussa on puhuttu paljon kritiikin ja kulttuurijournalismin kriisistä,

mutta tätä näkökulmaa on myös kyseenalaistettu (ks. Ruohonen & Hellman 2020a: 52–53; Jaakkola 2015).

Digitalisaatio ja viestinnän markkinoituminen ja medioituminen ovat muuttaneet kulttuuriuutisointia ja esimerkiksi tehneet keskustelusta moniäänisempää, mutta tämä ei ole kuitenkaan vähentänyt kirjallisuuskritiikkien määrää. Kritiikkien määrä on viime vuosikymmeninä printtilehdissä pikemmin kasvanut niin Suomessa kuin muualla Euroopassa. (Logren 2020: 116–117.) Digitaalisten rinnakkaisjulkaisujen potentiaalia ei ole Logrenin (2020: 115) mukaan täysin otettu käyttöön, vaikka se mahdollistaisi suuremman määrän kritiikkejä ilman pituusrajoituksia. Toisaalta kritiikit vaativat myös muita resursseja, kuten aikaa ja kirjoittajia, joista monissa toimituksissa joudutaan nykyään tinkimään.

Kirjallisuuskritiikkiä julkaistaan siis ammattilaisten tekeminä niin sanomalehdissä, aikakauslehdissä kuin netissä. Kriitikot ovat useimmiten aihealueensa asiantuntijoita, ja heillä on jonkinlaista journalistista taustaa. Tällaisen vakiintuneen kritiikin rinnalle ovat kuitenkin digitalisaation ja sosiaalisen median myötä nousseet käyttäjien tekemät keskustelevat ja vapaamuotoisemmat sisällöt ja arvostelut, jotka eroavat monin tavoin perinteisestä kritiikistä. Nämä uudet sisällöt ovat kuitenkin muuttaneet myös perinteisen kulttuurijournalismin ja kritiikin asemaa. Toisaalta taidekritiikillä on pitkät perinteet osana taidekeskustelua, eikä se ole katoamassa minnekään.

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

3.1 Kiiltomadon kritiikit aineistona

Tutkimukseni aineisto on kerätty keväällä 2021 kirjallisuuskritiikkiin keskittyvästä *Kiiltomato*-verkkolehdestä, jossa julkaistaan vuosittain 150–200 kritiikkiä (*Kiiltomato, Kriitikon ohjeet 2021*). Siitä on muodostunut 2000-luvulla tärkeä foorumi kirjallisuuskritiikille, ja se julkaisee kattavasti kritiikkejä eri genreistä. Tekstit ovat pääosin pidempiä kuin esimerkiksi päivälehtien kulttuurisivuilla julkaistavat kirja-arvostelut, joten oletan niistä löytyvän enemmän kirjoittajaan viittaavia kielellisiä keinoja. Tämän takia ne sopivat mahdollisesti paremmin kriitikon representaation perusteelliseen tarkasteluun. (Korhonen 2012: 81, Lassila-Merisalo 2009: 36.) Verkossa toimivat kritiikin kirjoittamisen kanavat ovat lisääntyneet reaktiona perinteisten kritiikin väylien vähenemiseen. *Kiiltomadolla* ei ole verkkojulkaisuna samanlaista institutionaalista asemaa kuin sanomalehdillä, mutta sen toiminta on ammattimaista ja se on vakiinnuttanut paikkansa kirjallisuuskritiikin julkaisijana. (Ruohonen & Hellman 2020b: 3.)

Kiiltomadon verkkosivuja uudistettiin kesällä 2021. Uudistuksen tavoitteena oli lisätä sivuston saavutettavuutta ja kaksikielisyyttä (suomi ja ruotsi). Kirjallisuuskeskustelua haluttiin nostaa enemmän esiin, ja samalla verkkosivujen ulkoasua päivitettiin. (*Kiiltomato, Toimituksen blogi 2021*.) Uudistuksen tavoitteena oli säilyttää *Kiiltomato* ajankohtaisena ja aktiivisena kirjallisuuskeskustelun ja -kritiikin sivustona. Lehdellä on laaja avustajaverkosto, ja monet kirjoittajat ovat myös kirjailijoita, freelancer-toimittajia ja muita kirja-alan ammattilaisia. Avustajaksi voi siis liittyä lähes kuka tahansa, mutta käytännössä kirjoittajat ovat kirjallisuuteen perehtyneitä ja muutenkin alalla työskenteleviä. Kriitikon ammattiin ei ole suoraa koulutusta, vaan työ vaatii harrastuneisuutta ja hyvää alan tuntemusta: kriitikoksi

opitaankin ennen kaikkea lukemalla ja kirjoittamalla (Rosenqvist 2020: 6–7). *Kiiltomato* on myös julkaissut sivustollaan ohjeet kriitikolle, jotka käsittelevät laajasti sekä käytännön seikkoja että kritiikin kirjoittamista. Koska *Kiiltomato* on kirjallisuuteen perehtynyt verkkolehti, jossa julkaistavat tekstit käyvät läpi toimitusprosessin, voi kirjoittajia sen perusteella pitää ammattikriitikoina.

Tutkimukseni aineistona on 12 *Kiiltomadossa* julkaistua kritiikkiä. Aineisto on kerätty keväällä 2021, jolloin aineistoon valittiin Tietokirjallisuus ja Kotimainen proosa -alakategorioista kummastakin kuusi aineistonkeräyshetkellä uusinta kritiikkiä. Kritiikkien pituuteen tai kirjoittajiin ei kiinnitetty aineistoa kerätessä huomiota. Aineistoon valikoitui tekstejä 11 eri kirjoittajalta, mutta aineistoon kuului myös yksi tietokirjallisuuskritiikki ja yksi kotimaisen proosateoksen kritiikki samalta kriitikolta. Koska kritikoitavat teokset kuuluvat eri kategorioihin eikä analyysin ole tarkoitus keskittyä yksittäisiin kirjoittajiin vaan tekstien kielellisiin piirteisiin, nämä saman kriitikon kaksi tekstiä hyväksyttiin aineistoon.

Kiiltomadon kritiikeillä ei ole varsinaisia merkkimääriä, joita kriitikoita pyydetäisiin noudattamaan, mutta kriitikon ohjeissa kerrotaan, että kriitikko ”voi tähdätä esimerkiksi n. 6 000 merkin mittaan” tai pidempien esseemuotoisten tekstien kohdalla noin 10–12 000 merkkiin (*Kiiltomato, Kriitikon ohjeet 2021*). Tekstien pituus saattaa siis vaihdella, mutta toisaalta kirjoittajalla lienee suurempi päätösvalta asiassa kuin sanomalehteen kirjoittaessaan. Tämän tutkimuksen aineiston tekstit vaihtelevat 3 687 ja 16 003 merkin välillä, mutta suurin osa teksteistä on pituudeltaan noin 6 000–8 000 merkkiä. Vain yksi kritiikki on alle 4 000 merkin, ja yli 12 000 merkin tekstejäkin on vain yksi. Aineiston sisällä on siis isoja eroja, mutta keskiarvo on noin 8 000 merkkiä. Vaihtelun perusteella tekstien voi ehkä ajatella toteuttavan kokonaisvaltaisemmin kriitikon toiveita ja tavoitteita tekstin suhteen kuin sanomalehdessä, jossa tila on muodon puolesta rajatumpi ja määritelty tarkemmin ennalta.

Tutkimuksen aineisto on laadulliselle tutkimukselle varsin kattava, ja uskon, että suuntaa antavat havainnot aiheesta voivat osoittautua kiinnostaviksi. Tutkielmani aineisto koostuu valmiista ja vapaasti saatavilla olevista teksteistä. Tutkimuksen fokus on tekstissä ja kielellisissä keinoissa eikä kirjoittajassa, minkä takia kirjoittajia ei mainita analyysin yhteydessä. Nämä tiedot löytyvät kuitenkin lähdeluettelosta.

3.2 Metafunktioiden soveltaminen kritiikkiminän (ja oletuslukijan) tutkimiseen

Hyödynnän tutkimuksessani SF-kieliteorian tarjoamia tekstintutkimuksen menetelmiä ja käsitteitä. SF-kieliteoria pohjautuu englannin kieleen eikä siis sellaisenaan ole täysin sovellettavissa suomeen, joten käytän analyysin apuna ja mallina teorian soveltamiseen Susanna Shoren tekemää aiempaa tutkimusta. Shore pohtii tutkimuksessaan SF-kieliteorian soveltamista suomen kieleen ja suomenkielisten tekstien tutkimukseen. Kuten Shorella, oma kieliopillinen analyysini nojaa SF-kieliteorian ohella vahvasti suomen kieliopin kuvauksiin. (Shore 2012b: 159; ks. myös Shore 2012a.)

Ideationaalinen ja interpersoonainen metafunktio ovat tutkimukseni kannalta keskeisiä. Halliday jakaa ideationaalisen metafunktion usein kahteen alametafunktioon: eksperientiaaliseen ja loogiseen (ks. Halliday 2014: 30). Tutkimuksessani puhun selvyuden vuoksi kuitenkin vain ideationaalisesta metafunktiosta. Analysoimalla aineistoa ideationaalisen metafunktion kannalta pyrin vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseeni, eli tarkastelemaan, miten kriitikkoa ja lukijaa representoidaan kielellisesti tekstissä. Analyysissa tarkastelen erityisesti tekstin leksikaalisia valintoja ja erilaisia lausetyyppejä, joista esittelen seuraavaksi keskeisimmät.

SF-kieliteoriassa lausetyyppien rinnalla voidaan puhua prosessityypeistä, jotka kuuluvat transitiivisuussysteemiin. Shoren esimerkin mukaan puhun jatkossa transitiivisuussysteemin sijaan eksperientiaalisista lausetyypeistä, koska transitiivisuus liittyy suomessa niin vahvasti perinteisen kieliopin käsitteeseen. (Shore 2012a: 146; 2012b: 164.) Eksperientiaaliset lausetyypit konstruoivat sekä ulkoista että ihmisten sisäistä maailmaa, ja tarkastelemalla tekstissä toteutuneita lausetyyppejä voidaan tehdä havaintoja tekstin konstruoimasta maailmasta. Prosessityypit voidaan jakaa kolmeen kategoriaan: materiaalisiin eli tekoja ja tapahtumia konstruoiviin, mentaalisiin eli ihmisten tietoisuutta konstruoiviin ja relationaalisiin, jotka konstruoivat suhteita. Jokaisen kategorian sisällä voidaan erottaa useita alakategorioita. Lausetyyppien analyysissa huomio keskittyy lauseen predikaattiverbiin ja siihen kuuluviin välttämättömiin lauseenjäseniin. (Shore 2012b: 164–165.) Kritiikkiminän rakentumisen kannalta mielenkiintoista on vertailla erityisesti materiaalisten ja mentaalisten prosessityyppien käytön yleisyyttä.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni kuuluu sekä ideationaalisen että interpersoonaisen metafunktion alueelle tarkastellessani, millaiset kritiikkiminä ja oletuslukija tekstiin rakentuvat. Tältä kannalta analyysin keskiöön nousevat suhtautumiseen liittyvät sanavalinnat, persoonat, modaaliset lausetyypit ja muu

modaaliaines. Myös näiden puuttuminen voi olla huomionarvoinen seikka. (Shore 2012b: 177.)

Kandidaatintutkielmani tulosten perusteella erilaiset osallistujaroolit ja mielipiteen ilmaisut ovat keskeisiä kritiikkiminän rakentumisen kannalta. Kiinnitän erityistä huomiota myös verbeihin ja persoonamuotoihin, sillä yksikön ensimmäisen persoonan käyttäminen tai käyttämättömyys vaikuttaa keskeisesti siihen, miten vahvasti kirjoittaja on läsnä ja havaittavissa tekstissä. Analyysin kannalta keskeistä on myös, viittaako kirjoittaja itseensä ja/ tai lukijaan eksplisiittisesti vai implisiittisesti.

4 ANALYYSI

Tässä analyysiosiossa esittelen aineiston tuloksia esimerkkien avulla. Keskityn ensin kriitikon rooleihin ja representaatioihin, minkä jälkeen käsittelen tekstiin rakentuvaa oletuslukijaa, sen eri piirteitä ja suhdetta tekstiin piirtyviin kritiikkiminiin. Vaikka erilaisia kritiikkiminän ilmentymiä käsitellään omina erillisinä lukuinaan, on huomioitava, että roolit ovat pikemmin sisäkkäisiä kuin toisensa poissulkevia. Samaan tekstiin mahtuu useita kirjoittajan representaatioita, jotka ilmenevät tekstin eri kohdissa ja kielen piirteissä.

Tarkastelen ensin kriitikon rooleja, jotka olen jakanut kolmeen kategoriaan: kriitikko asiantuntijana, kriitikko kokijana ja henkilöhistoriallinen kriitikko. Koska kriitikon asiantuntijuus perustuu nimenomaan lukemiselle ja kirjallisuudesta kirjoittamiseen, käsittelen analyyttistä lukijaa osana asiantuntijuutta. Kriitikko kokijana tarkoittaa kriitikkoa kokemuksellisenä lukijana, jonka representaatiossa affektiivisuus ja modaalisuus korostuvat eri tavalla kuin asiantuntijakritiikkiminässä. Henkilöhistoriallisen kriitikon representaatiossa kirjoittaja on eksplisiittisesti läsnä tekstissä ja kirjoittaa itsestään, usein suhteessa kritikoitavaan teokseen.

Tarkasteltuani kriitikon rooleja esimerkkien ja analyysin avulla, tarkastelen tekstiin rakentuvaa oletuslukijaa ja kirjoittajan ja lukijan suhdetta. Oletuslukijasta piirtyy aineistossa melko yhdenmukainen kuva, mutta variaatioita on havaittavissa kritikoitavan teoksen lajityypin ja kriitikon ja lukijan välisen tilan mukaan. Lopuksi pohdin eri kritiikkiminien suhdetta lukijaan ja siinä esiintyvää vaihtelua.

4.1 Kriitikon roolit

Kriitikon roolia asiantuntijana voi pitää kirjallisuuskritiikin tekstilajissa ensisijaisena: kriitikko on alan ammattilainen, joka kirjoittaa kritiikkejä työkseen. Oletus

asiantuntijuudesta sisältyy tekstiin ja perustelee tekstin olemassaolon ja relevanssin journalistisena genrenä sekä osana kirjallisuuskeskustelua.

Tämän takia asiantuntija-kritiikkiminä on tekstissä ainakin teoriassa aina läsnä. Sitä on vaikea erottaa kriitikosta lukijana, koska kirjallisuuskriitikon asiantuntijuus rakentuu pitkälti luennan kautta. Tämän takia olen erotellut lukija-kriitikon kahteen alaluokkaan, analyyttiseen ja kokemukselliseen, ja käsittelen analyyttistä lukijaa osana asiantuntija-kritiikkkoa. Näitä alakategorioita voi luonnehtia niin, että kokemuksellinen lukija rinnastuu kirjaa huvikseen lukevaan, ns. tavalliseen lukijaan, kun taas analyttinen lukija lukee teosta erityisesti kriitikon positiosta. Muiden luokkien tapaan tämäkään jaottelu ei ole aina täysin selvärajainen, mutta käsittelen rooleja omina kritiikkiminän aspekteinaan niiden vivahde-erojen takia. Kokemuksellista lukijaa käsitellään tarkemmin luvussa 4.1.2 kriitikko kokijana.

Kritiikkiminää tarkastellessa on tärkeää huomata, etteivät roolit ole irrallisia toisistaan vaan pikemminkin päällekkäisiä tai sisäkkäisiä. Toini Rahdun tavoin pohjaan havaintoni ajatukseen, jonka mukaan jokaisen kritiikkiminän representaation ytimessä on asiantuntija-kritiikkiminä, joka hallitsee muita rooleja - Rahdulla tutkimustekstien minätekijän ytimessä on aina tutkijaminä. (Rahtu 2018: 72.)

Seuraavaksi tarkastelen asiantuntija-kritiikkiminää, joka kattaa myös analyttisen lukijan alakategorian. Lukija-kritiikkiminä rakentuu tekstiin mentaalisilla ja materiaalisilla prosessityypeillä, jotka liittyvät usein lukemisen prosessiin tai tunnereaktioihin. Kirjoittaja voi viitata itseensä ja omaan lukukokemukseensa eksplisiittisesti yksikön ensimmäisellä persoonalla sekä imperfektillä, ja hän voi rakentaa kuvaa itsestään lukijana ja asiantuntijana myös sanavalinnoilla, esimerkiksi "luenta, lukija, lukiessa". Tarkempi analyysi auttaa tunnistamaan analyttisen ja kokemuksellisen lukijan representaatioille ominaisia kielellisiä piirteitä, vaikka niillä on myös yhtäläisyyksiä.

4.1.1 Kritikko asiantuntijana

Seuraavaksi tarkastelen asiantuntija-kritiikkiminää ja läsnäolon astetta muutamien esimerkkien kautta. Keskityn ensin tarkastelemaan tekstissä vahvasti läsnä olevaa kritiikkiminää, minkä jälkeen vertaan sitä häivyttettyyn asiantuntijuuden ilmaisuun. Kokonaisessa tekstissä on toki monenlaisia piirteitä ja kielellisiä keinoja, eivätkä kaikki ilmaisut osallistu samanlaisen roolin rakentamiseen. Analyysin kannalta keskeistä on, kuinka usein esimerkiksi läsnäoloa häivyttäviä keinoja käytetään ja miten kirjoittaja representoituu eri keinojen myötä.

Yksikön ensimmäinen persoona on suora osoitus kritiikkiminän tekstuaalisesta läsnäolosta riippumatta tarkemmasta roolista. Perinteisesti journalistisessa kirjoittamisessa on vältetty käyttämästä minämuotoa, ja toimittaja on pyrkinyt tuomaan henkilökohtaista näkökulmaa ja omaa itseään tekstiin implisiittisemmällä

keinoilla, kuten nollapersoonalla (Makkonen-Craig 2005: 233). Nykyään tarinavetoinen journalismi on saanut lisää jalansijaa ja myös toimittajat uskaltavat paikoin viitata itseensä tekstissä eksplisiittisemmin (Lassila-Merisalo 2009: 35, 196). Yksikön ensimmäisen persoonan epäsuorat vaihtoehdot, kuten nollapersoonana ja passiivi, eivät kuitenkaan lisää kirjoittajan läsnäoloa, vaan niiden myötä tekstiin rakentuu häivytetty kritiikkiminä.

Asiantuntija-kritiikkiminä näkyy tekstissä persoonamuotojen lisäksi myös sanavalinnoissa ja aikamuodoissa. Menneen ajan aikamuotoja käyttämällä kirjoittaja voi viitata omaan luku- tai kirjoitushetkeensä ja tuoda reaali maailman kokemuksensa osaksi tekstiä. Asiantuntijuuden rakentuminen tapahtuu sanavalintojen lisäksi lausetasolla ja semanttisessa sisällössä, mutta kohosteisilla sanavalinnoilla kirjoittaja voi tuoda tekstiin myös omaa persoonaansa, kuten esimerkissä 2. Arvostelmat ja teoksen suhteuttaminen sen viitekehukseen ovat kritiikin keskeisiä tavoitteita.

Esimerkissä 1 asiantuntijan arvostelmat näkyvät sanavalinnoissa:

- (1) **Analyysien** paneutuneisuus ja **tiedollisesti antoisat johtopäätökset** tekevät Helteestä tutkijan, jonka työtä **kritikko** seuraa ilolla myös tulevaisuudessa. (T5)

Kirjoittaja käyttää substantiiveja ja adjektiiveja, joiden voidaan katsoa liittyvän tieteellisen kirjoittamisen alaan. Tällaisia sanavalintoja ovat esimerkiksi *analyysi* ja *tiedollisesti antoisat johtopäätökset*. Ne liittyvät kritiikin kirjallisuuden ja kirjoittamisen tieteenalaan ja rakentavat osaltaan kuvaa kirjoittajan asiantuntijuudesta. Kirjoittaja tekee esimerkissä arvostelman teoksesta ja sen kirjoittajasta, minkä lisäksi hän käyttää lauseessa kolmaspersoonaista nominatiivisubjektia *kritikko*. Kolmannen persoonan luomasta etäisyydestä huolimatta tämä persoonaviittauksen referenssi viittaa kuitenkin kontekstuaalisesti tekstin kirjoittajaan ja tuo siten kirjoittajan näkyväksi tekstissä (ks. Pälli 2003: 67).

Esimerkissä 2 kirjoittaja taas esittää kehuva arvostelman kritikoitavasta teoksesta ja kutsuu sitä iloiseksi uutiseksi teoksen oletuslukijan eli kauhun ystävän näkökulmasta:

- (2) Mikä tärkeintä, Joelssonin romaani herättää lukijassa pelon- ja ahdistuksentäyteisiä tuntemuksia. Se jos mikä on iloinen uutinen kauhun ystävälle – ja **yksi nuoli päikällo** kotimaisen kauhun hyväksi. (KP3)

Yksi nuoli päikällo on kauhugenren tyyliin sopiva kohosteinen sanavalinta, jota käyttämällä kirjoittaja voi ilmentää paitsi omaa kirjoitustyyliään myös omistautumistaan genrekirjallisuuden rekisterin käytölle siihen sopivassa kontekstissa. KP3-tekstin kritikko määrittänyt läpi tekstinsä kauhukirjallisuuden

asiantuntijana ja pitkäaikaisena lukijana, kuten myöhemmät esimerkit havainnollistavat, mutta tässä kohtaa sanavalinta näyttäytyy lähinnä persoonallisena.

Esimerkeissä 2 ja 3 kirjoittaja on tekstuaalisella tasolla vahvasti läsnä tekstissä käyttämällä yksikön ensimmäistä persoonaa. Samalla hän rakentaa asiantuntijuuttaan:

- (3) **Jätän** tarkoituksella juonikuvauksen erittäin ytimekkääksi, sillä **uskon**, että kauhun parissa kokee karneimpia eli parhaita tuntemuksia, kun uppoutuu sen maailmaan vailla suuria ennakkotietoja. (KP3)
- (4) Analyysiä **lukiessani huomasin** nopeasti osallistuneeni tällaisten rakenteiden ylläpitämiseen. --- **Kriittiseen lukutaitoonsa uskovan ammattilukijan ylpeys** sai hyödyllisiä kolhuja. (T3)

Esimerkissä 3 on minämuotoisia verbejä, joista *jätän* on prosessityypiltään materiaallinen ja *uskon* mentaalinen. Kritiikin tekstilajissa korostuvat aihealueen takia usein mentaaliset ja relationaaliset prosessit, mutta asiantuntijuuden ilmaisu ei yhdisty suoraan mihinkään tiettyyn prosessityyppiin. Huomionarvoista esimerkissä 3 on myös se, kuinka asiantuntija-kritiikkiminä avaa lukijalle oman tekstinsä tarkoituksia ja tavoitteita. Tällä tavoin hän ohjaa lukijaa ja perustelee samalla omaa luentaansa ja tapaansa kirjoittaa kritiikkiä.

Esimerkki 4 on mielenkiintoinen, sillä siinä kirjoittaja sekä rakentaa asiantuntijuuttaan että kyseenalaistaa sitä. Ensimmäinen virke kuvaa kirjoittajan kokemusta mentaalilla prosessityypillä *huomasin*, kun hän referoi omaa toimintaansa ja liittää sen lukemiseen lauseenvastikkeella *lukiessani*. Lauseen predikaatti on imperfektissä, joka viittaa reaali maailmassa menneeseen eli jo tapahtuneeseen (Shore 2020: 422). Toisessa virkkeessä kirjoittaja viittaa itseensä substantiivilla *ammattilukija* ja sen pitkällä määritteellä *kriittiseen lukutaitoon(sa) uskova*. Kriitikko korostaa omaa asiantuntijuuttaan kuvaamalla itseään ammattilukijaksi pelkän lukijan sijaan. Adjektiivi *hyödyllinen* on sävyltään positiivinen ja osoittaa kirjoittajan arvostavan sitä, että kritikoitava teos on saanut hänet kyseenalaistamaan käsityksiään.

Seuraavat esimerkit havainnollistavat analyttisen lukijan kritiikkiminää. Käsitellen analyttistä lukijaa osana asiantuntija-kritiikkiminää, mutta on hyvä ottaa huomioon, että se kielentyy tekstissä osin samoin kuin kokemuksellinen lukija, jota käsitellään alaluvussa 4.1.2. Tällaisia yhteisiä lukijuuden kielellisiä piirteitä ovat esimerkiksi lukemiseen viittaavat verbit, yksikön ensimmäinen persoona ja kirjoittajaan viittaaminen eksplisiittisesti "lukijana". Sanavalinnoissa ja prosessityypeissä on kuitenkin joitakin selkeitä eroja.

Esimerkissä 5 kriitikko viittaa itseensä ja lukukokemukseensa eksplisiittisesti yksikön ensimmäisen persoonan ja possessiivisuffiksien avulla. Tämä on lukija-

kritiikkiminälle varsin tyypillistä. Esimerkissä 5 kritikoitava teos on menetelmällinen proosateos ja tyyliltään hyvin kokeellinen. Tämä näkyy myös huomioissa, joita kriitikko esittää teoksesta:

- (5) **Omassa luennassani** koko muun teoksen menetelmällinen ja tekstillinen runsaus **tuntui** raskaalta lähestyä, kun taas Eskelisen ja Yli-Juonikkaan aforismimaisiin fragmentteihin oli helpompi päästä sisään. Lukutapani suli lopulta anarkistiseksi selailuksi, sillä kirjan esittämät ohjeet eivät tarjonneet minulle riittävän mielekästä perustetta niiden seuraamiselle. Välillä **noudatin** tekstin lukuohjeita, välillä silmäilin tarinoita miten sattuu. (KP2)

Kirjoittaja erittelee lukukokemustaan tarkasti ja kertoo sen konkreettisesta puolesta. Verbit edustavat sekä mentaalisia (*tuntui*) että materiaalisia (*noudatin*) prosessityyppejä, mutta ne liittyvät enemmän fyysiseen lukemisen prosessiin kuin siihen, millaisia tunteita teoksen lukeminen kirjoittajassa herättää. Myös *luenta*-sana ilmentää analyyttistä lukijaa *Kielitoimiston sanakirjan* antaessa sille seuraavan erikoismerkityksen: ”tekstin- ja kirjallisuudentutkimuksessa: (lukijan kokemuksiin, taustaan yms. pohjautuva) lukutapa; tulkinta” (*Kielitoimiston sanakirja*: luenta: haettu 11.10.2023). Sanavalinta on esimerkki kirjallisuudentutkijoiden ja kriitikoiden jargonista, joten analyyttisyyden lisäksi sen voi katsoa ilmentävän kirjoittajan asiantuntijuutta.

Analyyttinen lukijuus ei kuitenkaan edellytä kuivaa kirjallisuusjargonia eikä sulje pois arkisempia ilmauksia, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

- (6) Lähes neljäsataa sivua tiheää, tilanteista inspiroituvaa kuvakieltä toi kyllä **itselleni konvehtimaisen ähkyn lukijana**. Henkilösuhteet ja oikutteleva saari vetäisivät **lukijaa** eteenpäin, mutta kerronta jumittaa kuvailujaksoissa, --- (KP1)

Esimerkissä 6 kirjoittaja viittaa itseensä eksplisiittisesti lukijana käyttämällä refleksiivipronominia *itselleni*, mutta kuvaa lukukokemustaan nimenomaan lukijan näkökulmasta. Samalla hän kuvailee teoksen tyyliä ja esittää siitä oman arvionsa luentansa perusteella. Arvostelman esittäminen luennan perusteella sopii sekä asiantuntijakritiikkiminään että analyyttisen lukijan kritiikkiminään, mutta esimerkin ensimmäisessä virkkeessä esiintyvä substantiivi *ähky* on sanavalintana tyyliltään arkinen. Myös substantiivia kuvaileva, *mAinen*-johtimella muodostettu adjektiivi *konvehtimainen* on sävyiltään arkinen ja sanavalintana kohosteinen. Esimerkki 6 osoittaakin hyvin, että erilaiset kritiikkiminät muodostuvat monista erilaisista piirteistä ja mahdollistavat monenlaisten rekisterien käytön, eikä esimerkiksi asiantuntijuuden rooli sulje pois persoonallisia ilmaisuja. Tällaisten kohosteisten keinojen voi katsoa lisäävän kirjoittajan läsnäolon astetta tekstissä.

Tekstistä häivytettyä asiantuntija-kritiikkiminää on vaikea havainnollistaa esimerkein, sillä kyse on usein siitä, mitä tekstissä ei ole. Esimerkissä 7 on kopulalause, joka on prosessityypiltään relationaalinen. Lause on mahdollista määritellä vielä tarkemmin luokittelevaksi lauseeksi, jonka predikatiivi *tarpeellinen lisäys* on arvioiva. (ks. Shore 2020: 319–322.) Tällaiset lauseet ovat hyvin tyypillisiä kritiikin tekstilajissa ja niitä käytetään myös minämuodon ja muiden läsnä olevaa kritiikkiminää ilmaisevien kielen keinojen kanssa. Relationaalisten prosessien ja arvioivien predikatiivilauseiden avulla kirjoittaja voi kuitenkin luonnehtia teosta ja esittää arvostelmia tuomatta itseään ja omaa subjektiivisuuttaan kielellisesti esille. Tämä näkyy myös esimerkissä 8:

(7) **Se on tarpeellinen lisäys** kotimaisen kirjallisuuden kentällä -- (T5)

(8) Papin ja Linnin suhde **tuo mieleen** Toivo Pekkasen romaanin *Tehtaan varjossa* (1932) ja Samuel Oinon ja Elsan suhteen. (KP6)

Kirjoittaja häivyttää itseään käyttämällä nollapersoonaa, vaikka implisiittisesti hän on läsnä lauseessa. *Tuoda mieleen* edustaa mentaalista prosessityyppiä, ja lause rakentaa kirjoittajan asiantuntijuutta viittaamalla kirjallisuuden traditioon. Tällainen kontekstiin sitominen on arvostelman ohella olennainen osa taidekritiikin tekstilajia.

Asiantuntija-kritiikkiminä on aina jollakin tasolla läsnä kirjallisuuskritiikin tekstissä, vaikka läsnäolon asteessa voi olla isojakin eroja. Seuraavaksi tarkastelen muita kritiikkiminiä, joita tekstissä voi olla ja jotka esiintyvät asiantuntijuuden rinnalla. Näiden roolien läsnäolon asteessa tekstissä on vähemmän vaihtelua, sillä ne ovat jo lähtökohtaisesti asiantuntijuutta kohosteisempia. Kokemuksellinen lukija ja henkilöhistoriallinen kriitikko ovat myös tyyliltään persoonallisempia ja siten tekstuaalisesti näkyvämpiä.

4.1.2 Kokemuksellinen lukija

Kuten jo todettua, kokemuksellinen lukija ilmenee usein samanlaisissa kielen piirteissä kuin analyttinen lukija, jota käsiteltiin osana asiantuntija-kritiikkiminää. Koska lukeminen on keskeinen osa kriitikon työtä ja asiantuntijuutta, ei sitä ole mahdollista täysin irrottaa asiantuntija-kritiikkiminästä. Kokija-kritiikkiminä on usein vahvasti läsnä tekstissä ja sen takia analyttista asiantuntija-lukijaa kohosteisempi. Kokemuksellisen lukijan affektiivisuus ja positio nimenomaan lukijana tuovat kirjoittajan myös astetta lähemmäs kritiikkitekstin oletettua lukijaa. Tekstiin rakentuva kokemuksellisen lukija-kirjoittajan ja oletuslukijan suhde eroaa siis

hieman asiantuntija-kriitikon ja oletuslukijan suhteesta. Näitä eroja tarkastellaan tarkemmin luvussa 4.2.2.

Kokemukselliselle lukijalle tyypillisiä kielellisiä piirteitä ovat mentaaliset prosessityypit, jotka kuvaavat erityisesti tunnereaktioita, kuten ihastumista, innostumista ja pettymistä. Kokemuksellisuutta ilmentävät myös monet adjektiivit ja sanavalinnat. Esimerkit 9 ja 10 ovat samasta proosateoksen kritiikistä ja ilmentävät hyvin kokemuksellista lukijaa:

(9) **Lukijana odottelen malttamattomana**, milloin taiteilija kävisi työhönsä, -- (KP4)

(10) **Intoudun jännittämään** Ferdinandin kanssa kohtaako hän Kuopion seudun puhutuimman kulttuurivaikuttaja Canthin kanssa. Ja mitä he **oikein** toisilleen **sanoisivat**? (KP4)

Kirjoittaja käyttää yksikön ensimmäistä persoonaa ja esimerkissä 9 identifioi itsensä nimenomaan lukijaksi. Kokemuksia sanallistetaan mentaalisilla prosessityypeillä *odotella* ja *intoutua jännittämään*, jotka kuvaavat kirjoittajan eläytymistä tarinamaailmaan. Adjektiivi *malttamaton* vahvistaa kuvausta lukijan kokemuksesta. Samaa funktiota toteuttaa esimerkin 10 retorinen kysymyslause, johon kirjoittaja ei tarjoa vastausta eikä odota sellaista lukijalta. Kysymyksen retorisuutta vahvistaa verbin konditionaali *sanoisivat*. (Retorisuudesta ks. Hakulinen & Karlsson 1988: 286.) Intensiivimääräite *oikein* vahvistaa kirjoittajan hämmästelyä (ks. VISK § 666). Nämä kysymyslauseen piirteet lisäävät myös kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutusta, tai ainakin tunnetta siitä (ks. Vitikka 2022: 489).

Kuten tekstissä vahvasti läsnäolevan asiantuntija-kritiikkiminän kohdalla, myös kokemuksellinen lukija voi kielentyä tekstissä imperfektillä, kuten esimerkissä 11. Esimerkki eroaa aiemmasta kokemuksellisen lukijan representaatiosta sikäli, ettei kirjoittaja siinä eläydy tarinamaailmaan tai kommentoi tarinan juonta, vaan hän kuvailee omaa lukukokemustaan:

(11) Itsenäisinä tarinoina kirjan fragmentit **ovat** viihdyttäviä katkelmia absurdin proosan maailmasta, mutta samalla niiden lukeminen **tuntui siltä kuin käsittelisi konetta, joka ei aivan toimi kuten pitää**.

Esimerkin 11 ensimmäisessä lauseessa *ovat* ilmentää relationaalista prosessityyppiä, ja sen avulla kirjoittaja antaa arvostelman teoksesta. Tässä lauseessa kirjoittaja ei ole vahvasti läsnä, mutta seuraavassa lauseessa hän kuvaa omaa lukukokemustaan mentaalisella prosessityypillä *tuntui* ja kuvaa tunnetta vertauksella *kuin käsittelisi konetta, joka ei aivan toimi kuten pitää*. Esimerkissä on piirteitä myös analyttisestä lukijasta kirjoittajan analysoidessa lukukokemustaan, mutta kielikuvan käyttö tuo tekstiin kaunokirjallisia ja kokemuksellisia piirteitä.

Kuten edellinen esimerkki jo osoitti, on kokemuksellisen ja analyyttisen lukijan ero paikoin häilyvä. Semanttisesti ero on silti varsin selvä. Nämä representaatiot näkyvät tekstissä kuitenkin usein samoissa kappaleissa ja jopa virkkeissä, ja kategoriat voivat myös sekoittua, kuten esimerkissä 12:

(12) **Nautin** tästä pelottavasta tunnelmasta **niin paljon**, että **luin** kirjaa pienissä erissä iltaisin, jotta **pystyisin maksimoimaan tunnekokemukseni**. (KP3)

Nauttia on mentaalinen prosessityyppi, jolla kirjoittaja kuvaa lukukokemustaan, ja ilmaisu *niin paljon, että* kielentää konsekutiivista suhdetta. Kirjoittaja on nauttinut kirjan tunnelmasta niin paljon, että on sen seurauksena päätenyt lukemaan kirjaa tietyllä tavalla. Lukukokemus näyttäytyy esimerkissä hyvin affektiivisena. Samalla kirjoittaja suhtautuu lukemiseen analyyttisesti ja tavoitteellisesti halutessaan *maksimoida tunnekokemuksensa*. *Maksimoida* on materiaallinen prosessityyppi, mutta sanavalintana *tunnekokemus* on samaan aikaan sekä eksplisiittisen kokemuksellinen että analyyttinen. *Lukea*-verbiä puolestaan on vaikea määritellä yksiselitteisesti materiaaliseksi tai mentaaliseksi prosessityypiksi, koska lukeminen edellyttää sekä fyysistä että mentaalista toimintaa – siihen liittyy sekä kirjan sivujen kääntämistä että monimutkaisia ajatusprosesseja. Esimerkissä 12 *lukea* näyttäytyy enemmän materiaalisena prosessityyppinä kirjoittajan kuvatessa lukemistaan määrällisesti: *pienissä erissä*. Lukija-kriitikko näyttäytyy tehtävälleen sopivasti tavoitteellisena ja ammattimaisena kokija-lukijana.

Asiantuntijuus ja lukijuus ovat limittäisiä ja kriitikolle ensisijaisia rooleja, joita kielennetään usein yhtä aikaa ja samoja kielellisiä keinoja käyttäen. Materiaaliset ja mentaaliset prosessityypit, persoona- ja aikamuodot sekä sanavalinnat antavat kuitenkin vaihtoehtoja, joiden myötä representaatioissa on paljon aste- ja vivahdeeroja. Seuraavaksi tarkastelen näistä asiantuntijan ja lukijan rooleista irrallisempaa henkilöhistoriallisen kriitikon roolia, joka ilmenee teksteissä vain paikoin mutta sitäkin kohosteisempaan.

4.1.3 Henkilöhistoriallinen kriitikko

Henkilöhistoriallinen kriitikko eroaa muista kritiikkiministä siten, ettei se yleensä rakennu läpi tekstin vaan hyvin rajatuissa otteissa. Se on muita representaatioita harvinaisempi eikä samalla tavalla välttämätön kuin asiantuntija- ja lukijaroolit. Henkilöhistoriallinen kritiikkiminä on pikemminkin poikkeus: vahvasti läsnä oleva, itseensä myös kriitikon roolin ulkopuolelta viittaava kirjoittaja, joka tuo itsensä henkilönä esiin tekstissä. Tällä tavoin kirjoittaja voi vahvistaa asiantuntijuuttaan, perustella luentaansa tai kielentää omaa positiotaan eksplisiittisesti.

Henkilöhistoriallinen kritiikkiminä esiintyy usein tekstin alussa toimien kuin lähtökohtana koko tekstille.

Henkilöhistoriallista kritiikkiminää kielennetään yksikön ensimmäisellä persoonalla. Semanttiselta sisällöltään lauseissa ei useinkaan kerrota kritikoitavasta teoksesta vaan kriitikosta itsestään. Seuraavassa esimerkissä (13) kirjoittaja kirjoittaa auki oman positionsa aivan tekstin alussa:

(13) **Olen väitöskirjatutkija** mutta en kirjallisuustieteessä, **joten luen teosta** ensisijaisesti **runouden tutkimuksesta kiinnostuneen kirjallisuuskriitikon** näkökulmasta. (T5)

Kirjoittaja käyttää yksikön 1. persoonaa ja kopulalausetta kertoakseen, mistä lähtökohdista hän lukee kritikoitavaa teosta. Relatiivisen proadverbin *joten* avulla ilmaistaan edeltävästä lauseesta tehtävää päätelmää (ks. VISK § 1132). Samalla kriitikko ilmaisee myös kiinnostustaan runouteen kertoessaan lukevansa nimenomaan *runouden tutkimuksesta kiinnostuneen* kriitikon näkökulmasta, mikä asemoi hänet ennen kaikkea eksplisiittisesti myös *kirjallisuuskriitikoksi* eli alan ammattilaiseksi.

Oman position avaamisen lisäksi henkilöhistoriallisuus on aineistossa muistelua ja omien kokemusten kertomista, mitä kielennetään usein mentaalilla prosessityypeillä. Myös kriitikkoa kuvailevat adjektiivit ja VA-partisiipit rakentavat osaltaan henkilöhistoriallista kritiikkiminää, kuten esimerkissä 14:

(14) Ensiksi **haluan kertoa**, että olen **kirjoittavana naisena** heikkona naisiin, jotka ovat kirjoittaneet aikana, jolloin se on ollut heille vaikeaa. Tällä katseella **luin** myös Ulrika Gustafssonin teoksen *Valoisa kaupunkini – Sally Salmisen elämä ja teokset* (2021). (T6)

Kirjoittaja aloittaa tekstinsä kertomalla omasta taustastaan ja tulokulmastaan kritikoitavaan teokseen käyttämällä mentaalisia prosessityyppejä ilmentäviä verbejä *haluan* ja *kertoa*, joita seuraa kirjoittajan kuvaus itsestään. Hän käyttää yksikön 1. persoonaa ja kuvailee itseään VA-partisiipilla *kirjoittava* ja substantiivilla *nainen*. Näin hän perustelee ja taustoittaa edellisen esimerkin tavoin omaa luentaansa, johon hän viittaa imperfektillä ja *lukea*-verbillä.

Esimerkeissä 15 ja 16 käytetään aiempien esimerkkien tavoin yksikön 1. persoonaa, ja niiden semanttinen sisältö liittyy kriitikon elämään tai linkittyy kritikoitavaan teokseen jollain tavoin, esimerkiksi kirjan aiheen tai genren kautta. Niissä ei kuitenkaan perustella kriitikon luentaä kuten aiemmissä esimerkeissä.

(15) **Muistan** elävästi ensihämmennykseni, kun **opiskelijana kohtasin** jälkiklassiseksi nimetyn nykynarratologian kiinnostuksen talouteen, lääketieteeseen, videopeleihin ja tositelevisioon. (T3)

- (16) **Nuorena innokkaana kauhufanina tukeuduinkin** käännöskauhuun, kuten Stephen Kingiin ja Dean Koontziin, koska en silloin juurikaan tiennyt enkä kiinnostunut kotimaisesta kauhusta. (KP3)

Muistan ilmaisee mentaalista prosessityyppiä, ja myös *kohtasin* ja *tukeuduin(kin)* käyttäytyvät tekstissä vertauskuvan omaisesti vaikka ovat perusmerkitykseltään pikemmin materiaalisia. Molemmissa esimerkeissä kirjoittajat viittaavat menneeseen aikaan imperfektillä ja itseensä olotilaa ilmaisevalla essiivisijaisella substantiivilla, kuten *kauhufanina* ja *opiskelijana*. Esimerkissä 16 on myös adjektiiveja, *nuori* ja *innokas*, jotka määrittelevät substantiivia ja siis kirjoittajaa. Molemmissa esimerkeissä henkilöhistoriallisuus syventää vaikutelmaa kriitikon asiantuntijuudesta, koska niiden kautta käy ilmi, että kirjoittajalla on pitkä tausta kritikoitavan teoksen aihepiirin parissa. Samalla kirjoittaja on kuitenkin vahvasti ihmisenä läsnä tekstissään, jolloin asiantuntijuuteen yhdistyy myös kokemuksellisempi ja henkilökohtaisempi aspekti.

Asiantuntijuutta rakentava henkilöhistoriallisuus ei kuitenkaan aina edellytä muistelua kirjoittajan elämästä. Viittaukset omaan elämään ja omiin kokemuksiin voivat sijoittua myös lähimenneisyyteen tai nykyhetkeen, kuten esimerkeissä 17 ja 18:

- (17) Saxell tekee kirjailijan- ja opettajantyön lisäksi myös paljon haastattelu-keikkoja. Kun **häntä on ollut kuulemassa**, huomaa, että nyt on haastattelijaperheytynyt ei vain tekijän uusimpaan teokseen vaan syvällisesti koko tuotantoon. (T4)

- (18) **Olisin varmasti vierailut** jo Ateneumissakin osana lukukokemusta, jos **pandemiatilanne** ei olisi pitänyt museoita kiinni. Olin jälleen tyytyväinen, että minulta ei jäänyt näkemättä Ateneumin Veljekset von Wright -näyttely. (KP4)

Esimerkki 17 eroaa aiemmista sikäli, ettei siinä esiinny yksikön 1. persoonaa. Sen sijaan kirjoittaja viittaa omiin kokemuksiinsa menneen aikamuodon passiivilla *kun häntä on ollut kuulemassa*. Tällainen henkilöhistoriallisuuden muoto liittyy pikemminkin asiantuntijuuden esiintuomiseen, sillä sen avulla perustellaan kirjoittajan arviota myöhemmin samassa kappaleessa: "Sama perehtyneisyys näkyy Saxellin teosesimerkeissä, joissa mukana on erinomaisia luentoja." Henkilöhistoriallisuus voi siis myös perustella kirjoittajan arvostelmia.

Esimerkissä 18 on materiaallinen prosessityyppi *vierailu*, joka on yksikön 1. persoonassa ja konditionaalinen perfektissä. *Varmasti* on episteemistä modaalisuutta ilmaiseva adverbi, jolla kirjoittaja vahvistaa asennoitumistaan (ks. VISK § 667). Kritiikki saa kontekstia sitä ympäröivästä todellisuudesta, kun kirjoittaja viittaa *pandemiatilanteeseen*, joka piti museot suljettuina. Samalla kirjoittaja antaa taustatietoa itsestään suhteessa kritiikin kirjoittamiseen mainitsemalla teoksen aihepiiriin liittyvän

näyttelyn, jossa hän on käynyt. Tällä tavalla hän vahvistaa aiemman esimerkin tavoin omaa asiantuntijuuttaan, mutta henkilökohtaisella otteella. Lisäksi *näyttely*-sanaan on upotettu hyperlinkki, joka ohjaa Ateneumin sivulle. Hyperlinkki on hyvä esimerkki verkkoalustan mahdollistamasta intertekstuaalisuudesta, jota hyödynnetään muissakin aineiston teksteissä mutta joka ei olisi mahdollista printtilehdessä.

Seuraava esimerkki (19) eroaa luvun muista esimerkeistä, sillä siinä ei käytetä yksikön ensimmäistä persoonaa eikä siinä ole muutakaan suoraa viittausta kirjoittajaan. Se on eräänlainen mielenkiintoinen poikkeus, joka kuitenkin tuo kirjoittajan ja kirjoitushetken vahvasti osaksi tekstiä:

(19) **(Tämä kritiikki on kirjoitettu** osittain Uurainen-Multia-Keuruu-välisellä tieosuudella tammikuun kylmimpänä päivänä talvisella matkalla -25 celsiusasteen lämpötilassa.) (KP2)

Esimerkissä kerrotaan tekstin kirjoitushetkestä passiivissa, mutta tekstin kirjoittaja on tietenkin kriitikko itse. Suomen kielessä passiivi on henkilöviitteinen, ja myös tekstiyhteys ohjaa tunnistamaan kirjoittajan tekijäksi (Makkonen-Craig 2005: 18–19). Passiivin käyttäminen on kirjoittajan valinta, ja esimerkissä 19 passiivi tuntuu ohjaavan huomiota kirjoittajan sijasta nominatiivimuotoiseen objektiin *tämä kritiikki* eli kriitikon kirjoittamaan tekstiin. Taustatiedoilla ei ole merkittävää informatiivista merkitystä kritiikin kannalta, ja sen funktiona tuntuu olevan temaattinen lisäys ja lopetus tekstille. Samalla se kertoo kirjoittajan tuolloisesta maantieteellisestä sijainnista ja on ylimääräisenä lisäyksenä kohosteinen ja persoonallinen, minkä perusteella se ilmentää henkilöhistoriallista kritiikkiminää.

Henkilöhistoriallisen kriitikon rooli ei ole kirjallisuuskritiikin tekstilajin kirjoittajalle samalla tavalla välttämätön kuin asiantuntijan ja lukijan roolit, jotka ovat jollakin tapaa aina läsnä tekstissä. Toisaalta tästä syystä rooli on myös kohosteinen ja vaikuttaa vahvasti kirjoittajasta rakentuvaan kritiikkiminään. Kertomalla itsestään kritiikin kontekstin ulkopuolella kirjoittaja saattaa selventää positiotaan tai esitellä laajaa asiantuntijuuttaan.

4.2 Kirjallisuuskritiikin oletuslukija

Oletuslukija ei ole yhtä kuin tekstin todellinen lukija, vaan mielikuva, joka kirjoittajalla on tekstiä tuottaessa mielessään. Oletuslukija edustaa teoksen kohderyhmää ja kuviteltua lukijaa. Oletuslukijaa kutsutaan myös ideaali- ja mallilukijaksi, mutta oletuslukijan käsitteeseen sisältyvä implisiittinen lukija ei välttämättä vastaa kirjoittajan tietoisesti määrittelemää mallilukijaa. (Hiidenmaa 2018:

96–98.) Kuten Hiidenmaan (2018) tutkimissa tietokirjojen kynnysteksteissä, myös kirjallisuuskritiikeissä lukijaa kuvataan tekstissä usein konkreettisesti.

Lukijat määritellään monissa kritiikeissä hyvin selkeästi, mutta kirjallisuuskritiikeissä mielenkiintoista on, että lukijalle suunnattuja teoksia on oikeastaan kaksi: kritikoitava teos ja kritiikki itse. Oletettavasti kritiikkiä lukeva lukija on kiinnostunut myös kritiikissä käsiteltävästä teoksesta, mutta näin ei välttämättä aina ole. Hän voi lukea kritiikin esimerkiksi ammattinsa tai kritiikin julkaisualustan takia tai koska teoksen on kirjoittanut joku tietty kirjailija.

Seuraavaksi tarkastelen tekstiin rakentuvaa oletuslukijaa, johon kirjoittajat viittaavat usein eksplisiittisesti. Oletuslukija näyttäytyy aineistossa varsin samanlaisena tekstistä toiseen, mutta myös eroja on. Monet kirjoittajat tunnistavat, että heidän tekstillään voi olla keskenään erilaisia lukijoita, ja se, kuinka usein tekstissä puhutellaan suoraan lukijaa, vaihtelee.

4.2.1 Tekstiin rakentuva oletuslukija

Ensimmäiseksi tarkastelen sellaista oletuslukijaa, johon kirjoittaja viittaa eksplisiittisesti. Monissa teksteissä kirjoittaja viittaa ”lukijaan” ja määrittelee tarkasti, millaista lukijaa hän tarkoittaa. Näissä kohdissa kirjoittaja myös usein suosittelee tai ohjaa oletettua lukijaa.

Esimerkit 20 ja 21 ovat samasta tekstistä, ja niissä mahdollista lukijaa kuvaillaan *vA*-partisiipilla kirjoittamisesta kiinnostuneeksi, mahdollisesti aloittelevaksi harrastajakirjoittajaksi. Käyttämällä tällaisia määritteitä kirjoittaja tuo ilmi, etteivät kaikki kritiikin lukijat välttämättä vastaa kritikoitavan teoksen oletuslukijoita:

(20) Tässäkin **ohjaisin lisäoppia etsivän lukijan** käsikirjoitusoppaiden äärelle, mutta kirjallisuustieteenkin puolelta löytyy oivalluksia tarjoava kokoomateos Dialogi kaunokirjallisuudessa (toim. Aino Koivisto ja Elise Nykänen, 2013). (T4)

(21) **Proosakirjoittajan tiellä ensi askelia ottava** hyötyy **varmasti** Saxellin oppaasta. (T4)

Kritiikin lukijan ei suoraan oleteta olevan kiinnostunut myös kritikoitavasta teoksesta, vaan kirjoittaja nimeää tällaisen lukijan mahdollisuuden ja antaa hänelle sopivia suosituksia. Hän käyttää yksikön 1. persoonaa ja kausatiivista *ohjata*-verbiä suositellakseen aihepiiristä kiinnostuneelle lukijalle lisää kirjallisuutta (*ohjata*-verbistä ks. VISK § 479). Kuvailemalla lukijaa *lisäoppia etsiväksi* hän tuo ilmi myös mahdollisuuden lukijasta, joka ei kaipaa lisää luettavaa aiheesta. Esimerkissä 21 kirjoittaja määrittelee konkreettisesti kritikoitavan teoksen kohderyhmän ja esittää siitä oman arvostelmansa vahvistamalla sitä modaalisella adverbilla *varmasti* (ks.

VISK § 667). Kirjoittaja näyttäytyy näin suosittelijana ja asiantuntijana suhteessa oletuslukijaan, joka ehkä on tai ei ole kiinnostunut kirjoitusoppaasta.

Esimerkissä 22 on samoilla periaatteilla rakentuva oletuslukija, mutta kirjoittaja määrittelee lukijan poikkeuksellisesti kirjoitusalueen kautta:

(22) **Kiiltomaton lukijoiden kannalta** kiinnostavinta **lienee** tutustuminen japanilaisen kirjallisuuden varhaisvaiheisiin. (T2)

Määrittellessään lukijan näin kirjoittaja ilmaisee kirjoittavansa nimenomaan *Kiiltomato*-verkkolehden lukijoille. *Olla*-verbin potentiaali ilmaisee episteemistä modalisuutta ja kirjoittajan arviota lukijoiden kiinnostuksen kohteista (ks. VISK § 1556). Se antaa myös tilaa kirjoittajan epävarmuudelle ja sille mahdollisuudelle, ettei mainittu aihe välttämättä ole lukijalle kaikista kiinnostavin. Kirjoittaja käyttää näitä kielellisiä keinoja myös perustellakseen kirjoittamaansa tekstiä ja esitelläkseen näkökulmansa eksplisiittisesti lukijalle, koska tämän virkkeen jälkeen hän lähestyy kritikoitavaa teosta nimenomaan japanilaisen kirjallisuuden varhaisvaiheiden näkökulmasta.

Koska kritiikki on kirjoitettu teksti, jonka lukuhetki on määrittelemätön ja jonka lukijaa kirjoittaja ei tunne, on kirjoittajan aina suunnattava teksti omista lähtökohdistaan jollekulle ja tehtävä oletuksia lukijasta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tekstissä olisi tilaa vain yhdenlaiselle oletuslukijalle, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

(23) **Ennakkovaroituksena:** nyt voi olla hyvä hetki lopettaa kritiikkini lukeminen, **jos ei halua** silmiensä eteen mitään teoksen loppuun liittyvää. Varsinaisia **juonipaljastuksia en tee**, mutta jotain oleellista seuraava saattaa silti paljastaa. (KP3)

Esimerkki 23 on kauhukirjan kritiikistä, jonka kritiikkiminä on tekstissä vahvasti läsnä ja hyvin kokemuksellinen sekä paikoin henkilöhistoriallinen. Myös oheisessa esimerkissä kirjoittaja on vahvasti läsnä yksikön 1. persoonalla, minkä lisäksi hän suuntaa tekstin suoraan lukijalle antamalla *ennakkovaroituksen* siitä, mistä hän seuraavaksi kirjoittaa kritiikissään. Tällä tavalla kirjoittaja ottaa huomioon tekstinsä mahdollisesti erilaiset lukijat *jos*-lauseella, joka on epärestriktiivinen ja kommentoiva adverbiaalilause ja joka perustelee edellistä lausetta (ks. VISK § 1136). *Jos*-lause toimii lisäyksenä, joka erottaa kahdenlaiset oletuslukijat: sellaiset, joita paljastukset kirjasta eivät haittaa ja sellaiset, jotka haluavat välttää lukemasta paljastuksia.

Hiidenmaan mukaan (2018: 97) oletus- tai mallilukijan lisäksi tekstiin rakentuu myös implisiittinen lukija, jonka voi tunnistaa tekstin kerronnassa. Tällä viitataan siihen, mitä lukijan oletetaan tietävän ja millaista sanastoa hänen oletetaan tuntevan. Tekstiin rakentuva implisiittinen lukija saattaa erota kirjailijan ja esimerkiksi mahdollisen markkinointiryhmän kuvittelemasta mallilukijasta. (Hiidenmaa 2018:

97–98.) Mielestäni on mahdollista, että implisiittinen lukija eroaa myös kirjoittajan kuvittelemasta eksplisiittisestä lukijasta, jos ajateltu oletuslukija ei ole kirjoittajan mielessä vahvasti läsnä koko kirjoitusprosessin ajan. Tämä saattaa johtaa ristiriitaisuuksiin.

Tutkimuksen aineistossa rakentuu kuva kirjallisuutta harrastavasta implisiittisestä lukijasta, jonka ei oleteta tuntevan kaikkia suuntauksia, kirjallisuusteorioiden termejä tai genrekirjallisuuden klassikoita. Kriitikko näyttäytyy tekstissä asiantuntijana, joka esittelee uusia asioita lukijalle. Kaikkea ei kuitenkaan selitetä, ja kirjallisuusanalyysin perustermit jätetään usein selittämättä. Myös sanasto on sellaista, että se edellyttää jonkinasteista kirjallisuuden tuntemusta ja yleissivistystä, kuten esimerkissä 24:

(24) Silti tässäkin palataan kirjallisuuden **kaanoniin**, valtaan ja siihen, kenen tapa etsiä uusia ilmaisutapoja ymmärretään **legitiimiksi** ja miksi. (T5)

Esimerkin 24 sanat *kaanon* ja *legitiimi* ovat lukijalle todennäköisesti tutumpia kuin termit seuraavassa esimerkissä 25, joka odottaa lukijalta jo selvästi enemmän kirjallisuudentutkimuksen tuntemusta. Tästä huolimatta myös sanat *kaanon* ja *legitiimi* edellyttävät jo sellaista tietämystä, jota kaikilla mahdollisilla lukijoilla ei ole.

(25) Talvimatkoja ei lopputuloksena ole pelkkä **metakerronnallisten proosavariaatioiden** ketju, vaan teokseen kuuluu myös sitä kommentoiva ohjesivu, joka neuvoo lukijaa käsittelemään **tarinafragmenteja** erilaisin tavoin. (KP2)

Esimerkissä 25 lukijan oletetaan ymmärtävän termit *metakerronnallinen*, *proosavariaatio* ja *tarinafragmentti*. Kritikoitavaa teosta esitellään kritiikissä tarkasti ja siitä annetaan myöhemmin myös havainnollistavia esimerkkejä, eli teosta esitellään tarkasti myös sellaisille lukijoille, joille menetelmällinen kirjallisuus ei välttämättä ole tuttua. Kritiikissä on kuitenkin paljon kirjallisuudentutkimuksen termejä johtuen todennäköisesti kritikoitavan teoksen menetelmällisyydestä, eikä kaikkien termien ymmärtäminen ole lajia tuntemattomalle helppoa.

Valmiina tekstinä julkaistava kirjallisuuskritiikki ei mahdollista samanlaista vuorovaikutusta kuin kahvipöytäkeskustelu tai sosiaalisen median kommenttikentät, mutta tästä huolimatta myös kirjoitetut tekstit ovat jo lähtökohtaisesti vuorovaikutteisia, sillä ne ovat moniäänisiä ja intertekstuaalisia kokonaisuuksia, jotka eivät ole olemassa tyhjiössä. Kirjoittaja voi pyrkiä tekstissään dialogisuuteen huomioimalla oletetun lukijan taustatiedot ja tarkastelemalla aihettaan monista näkökulmista (Vitikka 2022: 472). Näitä asioita käsiteltiin tarkemmin aiempien esimerkkien yhteydessä.

Tarkastelen seuraavaksi tekstiin rakentuvan kritiikkiminän ja lukijan suhdetta sekä sitä, millaiset kielelliset valinnat tuovat dialogisuutta tekstiin. Nämä piirteet liittyvät SF-teoriassa vahvasti interpersoonaiseen metafunktoon ja osallistujarooleihin, ja ne rakentavat kirjoittajan ja oletuslukijan representaatioita aivan kuten ideationaalinen metafunktio ja tilannekontekstiin liittyvä alan muuttuja.

Oletuslukijan selkeän määrittelyn lisäksi lukija voidaan kirjoittaa osaksi tekstiä hyödyntämällä erilaisia persoonamuotoja, joilla rakennetaan kirjoittajan ja oletuslukijan välisiä suhteita (Shore 2012a: 148–149). Erilaiset persoonamuodot, modaalinen kielenaines ja erilaiset lausetyypit ovat keskeisimpiä kielellisiä keinoja, kun tarkastellaan kritiikkiminän ja oletuslukijan suhdetta. Esimerkissä 26 kirjoittaja hyödyntää yksikön toista persoonaa, joka on aineistossa muuten varsin harvinainen:

(26) Sitä ei siis kannata miettiä, varastaako joku **sinun kuolemattoman ideasi** tai **kerronnallisen ratkaisusi**. **Sinä se varas olet**, todistaa Saxellin kirja. (T4)

Kirjoittaja puhuttelee lukijaa käyttämällä yksikön toista persoonaa ilmauksissa *sinun kuolemattoman ideasi* ja *kerronnallisen ratkaisusi* sekä lauseessa *sinä se varas olet*. Toisaalta kirjoittaja erottaa itsensä lukijasta käyttämällä *sinä*-pronominia, mutta johtolauseena toimiva ”todistaa Saxellin kirja” tuo kritikoitavan teoksen osaksi väitettä, minkä myötä myös kritiikin kirjoittajan voi tulkita kuuluvan *sinä*-pronominin luomaan ryhmään. Vastakkaisiksi ryhmiksi asettuvatkin kritiikin kirjoittajan ja lukijan sijasta kritiikin kohdeteos omine oletuslukijoineen.

Monikon ensimmäistä persoonaa käyttämällä kirjoittaja voi asemoida itsensä samaan ryhmään lukijan kanssa tai viitata yleisesti jaettuun kokemukseen maailmasta, kuten esimerkissä 27, jossa *elämme*-verbin me-muoto kattaa kirjoittajan ja lukijan lisäksi myös kaikki maailman ihmiset – tai ainakin kaikki, joiden elämässä internet on läsnä. Yksikön toisen persoonan tavoin myös monikon ensimmäistä persoonaa esiintyy aineistossa vain vähän.

(27) **Elämme** edelleen internetin osalta pitkälti samojen kysymysten ja pelkojen parissa kuin pari-kolmekymmentä vuotta sitten, --. (KP3)

Persoonamuotojen lisäksi yksi kielellinen keino luoda läheistä kirjoittajan ja lukijan suhdetta ovat kysymyslauseet. Kirjoittaja saattaa käyttää kysymyslauseita tuodakseen omaa pohdintaansa esille tai kirjoittaakseen auki oletuslukijan mahdolliset kysymykset. Kysymysten käyttö luo ainakin näennäistä dialogia lukijan kanssa (Vitikka 2022: 489). Kysymyslause on tekstissä kohosteinen ja toimii usein tehokeinona, sillä tekstit koostuvat pääosin neutraalimmista väitelauseista. Esimerkeissä 28 ja 29 on sekä kysymys että vastaus:

(28) **Kannattaako** kirjaan enää tarttua, etenkin nyt kun skandaalin laineet ovat jo loivenneet? Ehdottomasti kannattaa. (T1)

Kysymyslauseet suuntautuvat lukijaan, vaikka ne eivät vaatisikaan oletuslukijan vastausta. Esimerkissä 28 kirjoittaja kysyy lukijan puolesta kysymyksen ja vastaa siihen, jolloin kysymyksen voi tulkita retoriseksi (ks. Hakulinen & Karlsson 1988: 286). Samalla hän suosittelee teosta lukijalle ja vahvistaa arvostelmaansa varmuutta ilmaisevalla adverbilla *ehdottomasti*. Vaikka esimerkissä ei esiinny yksikön ensimmäistä tai toista persoonaa, ovat sekä kirjoittaja että lukija tilanteessa läsnä. Myös esimerkissä 29 on kysymyslauseita, mutta ne antavat lukijalle enemmän tilaa muodostaa kysymyksiin omat vastauksensa:

(29) Onko naiskirjailijafanitukseni noloa? Onko Salmisen elämäkerran arvo tosiaan vain poikkeuksellisessa ja inspiroivassa tarinassa? **En halua uskoa** näin. (T6)

Toisin kuin edellisessä esimerkissä kirjoittaja on vahvasti läsnä esimerkissä 29 yksikön ensimmäisellä persoonalla. Vaikka kirjoittaja vastaa itse kysymyksiinsä heti seuraavassa lauseessa, ne antavat tilaa myös lukijalle. *En halua ja uskoa* edustavat mentaalisia prosessityyppejä, jotka kuvaavat kirjoittajan suhtautumista, ja yksikön ensimmäistä persoonaa hyödyntämällä kirjoittaja ilmaisee oman mielipiteensä. Tämä antaa lukijalle mahdollisuuden olla samaa tai eri mieltä kirjoittajan kanssa.

Persoonapronomineilla ja kysymyksillä kirjoittaja voi lisätä tekstinsä dialogisuutta ja kutsua lukijaa tekemään omia havaintojaan teoksesta kritiikin pohjalta. Seuraavassa esimerkissä yhdistyvät monet aiemmin tarkastellut piirteet kritiikkiminästä ja oletuslukijasta:

(30) Lukuja **voi suositella varauksetta** kenelle tahansa, joka kaipaa kokeellista nykyrunoutta ja sen lainalaisuuksia koskevien tietojensa kertausta tai täydennystä. Helteen kieli on pääosin selkeää ja helposti ymmärrettävää **sellaisellekin lukijalle**, jolla ei ole tutkijataustaa. (T5)

Esimerkissä 30 kirjoittaja käyttää nollapersoonaa (*0 voi suositella*) suositellakseen kirjaa tietynlaiselle lukijalle, joka määritellään sivulauseessa tarkasti. Lisäksi kirjoittaja esittää teoksesta arvostelman relationaalisella kopulalauseella *Helteen kieli on pääosin selkeää*. Viimeisessä virkkeessä kirjoittaja määrittelee lukijan taas hyvin tarkasti: "sellaisellekin lukijalle, jolla ei ole tutkijataustaa". Inklusiivinen fokuspartikkeli *-kin* antaa ymmärtää, että kieli on selkeää ja helposti ymmärrettävää muillekin kuin virkkeessä määritellylle lukijalle (ks. VISK § 839). Vaikka kirjoittaja ei viittaa itseensä eksplisiittisesti tässä esimerkissä, hän on aiemmin tekstissä esitellyt itsensä väitöskirjatutkijaksi – esimerkissä 30 kuvattu lukija ei siis tarkoita kirjoittajaa vaan on hänen vastakohtansa.

Kielen piirteitä tarkastelemalla kritiikkien oletuslukijasta piirtyy varsin yhtenäinen kuva. Lukijan oletetaan yleensä olevan kiinnostunut kritikoitavasta teoksesta, mutta tekstissä saatetaan huomioida myös muunlaiset lukijat. Kirjoittajan ja oletuslukijan suhteeseen vaikuttavat muun muassa se, miten läsnä kirjoittaja on tekstissä ja millaisen aseman hän ottaa suhteessa lukijaan.

Tiivistetysti voidaan todeta kriitikon olevan asiantuntija, joka arvottaa ja esittelee teosta lukijalle, joka ei välttämättä ole lukenut teosta mutta on siitä kiinnostunut. Kirjoittaja saattaa korostaa kokemustaan lukijana tai asiantuntijana, mikä lähentää tai etäännyttää häntä lukijasta. Tekstissä vahvasti läsnä oleva kirjoittaja antaa usein myös lukijalle enemmän dialogista tilaa, mikä onnistuu muun muassa persoonapronomineilla ja kysymyslauseilla. Lukijarooliaan korostava kriitikko asettaa itsensä lukijan tasolle eri tavalla kuin asiantuntijuuttaan korostava kriitikko, jonka tavoitteena ei ole olla samastuttava.

Lähtökohtaisesti tekstien oletuslukija on kiinnostunut teoksen genrestä tai aihealueesta, mutta odotukset tekstiin rakentuvan implisiittisen lukijan tiedoista vaihtelevat aineiston eri teksteissä enemmän kuin oletuslukijan positioon liittyvät odotukset. Lukijaan viitataan usein eksplisiittisesti erityisesti silloin, kun kirjoittaja suosittelee teosta ja määrittelee, millaiselle lukijalle kirja saattaisi olla hyödyllinen tai kiinnostava. Teksteissä ei esiinny juurikaan oletuslukijan puhuttelua, mutta tekstiä saatetaan suunnata lukijalle esimerkiksi retorisisilla kysymyksillä.

5 LOPUKSI

Kritiikin tekstilajista voidaan aineiston perusteella erotella useita kritiikkiminiä eli kirjoittajasta rakentuvia tekstuaalisia representaatioita: läsnä oleva asiantuntija, häivytetty asiantuntijakriitikko, lukijakriitikko ja henkilöhistoriallinen kriitikko. Nämä roolit eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne voivat esiintyä myös rinnakkaisina. Läsnäolon aste tekstissä voi vaihdella myös muissa kuin asiantuntijan rooleissa, mutta asiantuntijakriitikon rooli on se, jonka pohjalle muut roolit rakentuvat. Tämän myötä kokemuksellinen ja henkilöhistoriallinen kritiikkiminä ovat jo lähtökohtaisesti asiantuntijaa vahvemmin läsnä tekstissä. Toisaalta yksi persoonaviittaus voi toteuttaa monia tehtäviä tai rooleja yhtä aikaa, kuten Rahtu (2018: 68) toteaa artikkelissaan. Tämän monifunktioisuuden takia läsnäolon tarkastelu ja määrittely osoittautui vaikeammaksi kuin osasin odottaa.

Asiantuntijan representaatiota rakentavia kielellisiä piirteitä ovat muun muassa kirjallisuustieteelle ominaiset leksikaaliset valinnat, arvostelmia sisältävät relationaaliset prosessit ja teosta kuvailevat adjektiivit. Kirjoittaja voi olla tekstissä eksplisiittisesti läsnä käyttämällä yksikön ensimmäistä persoonaa ja persoonallisia tai kohosteisia sanavalintoja. Myös viittaamalla itseensä esimerkiksi kriitikkona ja lukijana kirjoittaja on tekstissä kontekstuaalisesti läsnä. Kirjoittajan läsnäoloa häivyttäviä kielellisiä keinoja ovat passiivi ja nollapersoonaa sekä relationaaliset prosessityypit. Samanlaisia havaintoja kielellisten keinojen käytöstä sanomalehtitekstien osalta on tehnyt muun muassa Makkonen-Craig (2005: 231–232), jonka mukaan hänen haastattelemansa toimittajat pyrkivät välttämään minä-muotoa. Tällainen välttely ei näy omassa aineistossani, mutta aiheen tarkempi tutkiminen ja tulosten vertailu edellyttäisi samanlaista haastattelututkimusta kriitikoiden ja toimittajien näkemyksistä.

Lukijakritiikkiminän erilaiset aspektit osoittautuivat analyysissä kiinnostaviksi. Alun perin yhtenäinen lukijakritiikkiminä jakautui lopulta kahteen osaan, ja päätin tarkastella analyyttistä lukijaa osana asiantuntijakritiikkiminää. Lukijuus on kriitikon

työssä niin keskeistä, ettei sitä pystynyt mielekkäästi tarkastelemaan irrallaan asiantuntijuudesta. Tämä havainto muistuttaa Rahdun havaintoa tutkimustekstien muita minärooleja hallitsevasta tutkijaminästä (Rahtu 2018: 72). Analyyttisen lukijan representaatioissa korostuvat lukemiseen liittyvät materiaaliset prosessit ja kirjallisuudentutkimukselle ominaiset sanavalinnat. Kriitikko kokijana on lukijakritiikkiminän toinen puoli, jossa korostuvat affektiiviset piirteet ja mentaaliset prosessityypit, kuten tunnereaktiot. Molemmissa lukijakritiikkiminän representaatioissa kirjoittaja on usein vahvasti läsnä tekstissä hänen kirjoittaessaan lukukokemuksestaan yksikön ensimmäisessä persoonassa. Myös imperfektin käyttö on yleistä lukemisen kuvauksissa, kun kirjoittaja viittaa omaan lukukokemukseensa ja tiettyyn menneeseen hetkeen.

Henkilöhistoriallinen kriitikko eroaa muista kritiikkiministä sikäli, että siinä kirjoittaja tuo itsensä väistämättä vahvasti näkyväksi tekstissä, kun hän kirjoittaa itsestään. Kertomalla itsestään kirjoittaja voi esimerkiksi perustella asiantuntijuuttaan tai näkemyksiään tai kirjoittaa auki oman positionsa suhteessa teokseen. Henkilöhistoriallista kritiikkiminää kielennetään lähes aina yksikön ensimmäisellä persoonalla. Imperfekti on aikamuotona yleinen kirjoittajan kertoessa omasta taustastaan, mutta se ei ole ainoa vaihtoehto. Henkilöhistoriallinen kritiikkiminä usein taustoittaa ja perustelee kirjoittajan luentaa tai kirjoittaa auki kirjoittajan position. Henkilökohtaisista piirteistä huolimatta kirjoittaja voi sen avulla myös vahvistaa kuvaa itsestään asiantuntijana.

Aineistossa oletuslukijasta piirtyy varsin yhdenmukainen kuva. Tekstien perusteella vaikuttaa siltä, että kirjoittajilla on tietynlainen mallilukija mielessään, jolle he osoittavat tekstinsä. Kritiikin oletuslukija ei välttämättä ole sama kuin kritikoitavan teoksen oletuslukija, mutta näissä on usein silti jonkin verran yhtäläisyyksiä. Viitatessaan eksplisiittisesti lukijaan kirjoittaja usein määrittelee lukijan tarkasti ja sulkee mahdollisesti toisenlaiset lukijat kuvauksen ulkopuolelle. Samalla hän toimii asiantuntijana ja suosittelijana, joka kertoo, kenelle teos sopii tai kuka voisi olla siitä kiinnostunut. Samanlaista lukijoiden määrittelyä ja teoksen suosittelua esiintyy myös Hiidenmaan (2018: 96–97) tutkimusartikkelissa.

Silloinkin kun kirjoittaja ei eksplisiittisesti viittaa lukijaan ”lukijana” tai suosittele teosta kenellekään, oletuslukija on läsnä tekstissä. Tällainen implisiittinen oletuslukija näkyy kirjoittajan tekemissä leksikaalisissa valinnoissa ja siinä, millaisia taustatietoja lukijalla oletetaan olevan. *Kiiltomato*-verkkolehden lukijoilta odotetaan aineiston tekstien perusteella kiinnostusta kirjallisuuteen ja vähintään kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteiden tuntemusta. Sitaatit, selitykset ja intertekstuaaliset viittaukset ohjaavat kuitenkin lukijaa ja antavat sekä kritikoitavalle teokselle että kritiikille kontekstia, jonka pohjalta lukijan on helpompi lähestyä lukemaansa.

Tekstiin rakentuva kritiikkiminän ja lukijan suhde on mielenkiintoinen. Siihen vaikuttavat, miten vahvasti kirjoittaja on läsnä tekstissään ja miten hän viittaa lukijaan. Kirjoittajan ja lukijan suhde rakentuu ensisijaisesti kriitikon asiantuntijuudelle ja sille, että lukija ottaa vastaan lukemansa. Vastaanottaminen tarkoittaa, että lukija asettuu dialogiin tekstin kanssa. Hän voi olla kirjoittajan kanssa myös eri mieltä. Toisaalta tekstin kirjoittaja on aina se, joka hallinnoi tekstinsä dialogista tilaa ja sitä, kuinka paljon liikkumavaraa lukijalla on (Virtanen, Rahtu & Shore 2018: 17).

Tekstissä vahvasti läsnä oleva kirjoittaja antaa enemmän tilaa myös lukijalle. Kirjoittajaa ja lukijaa ja näiden vuorovaikutusta rakentavia kielellisiä keinoja ovat muun muassa persoonamuodot, joista yksikön toinen persoona yleensä erottaa lukijan ja kirjoittajan eri ryhmiin, kun taas monikon ensimmäisellä kirjoittaja voi viitata itseensä ja lukijaan osana samaa ryhmää. Persoonamuotojen lisäksi modaalisista lausetyypeistä kysymys- eli interrogatiivilause rakentaa dialogia kirjoittajan ja lukijan välille huolimatta siitä, onko kysymyslause tyyliään retorinen vai ei.

Systemis-funktionaalinen teoria tarjosi tutkimukselle perusteellisen ja sopivan teoreettisen viitekehyksen, minkä lisäksi metafunktioanalyysi oli toimiva menetelmä kielellisten valintojen systemaattiseen tarkasteluun. SF-teoria on kuitenkin kehitelty englannin kieliopin pohjalta, minkä takia sen soveltaminen suomen kieleen edellyttää myös perinteisen kielioppikuvauksen hyödyntämistä eikä ole aina ongelmaton. Kielellisten piirteiden merkitysten runsaus tuotti laajassa aineistossa myös paikoin ongelmia, kun yhtä esimerkkiä ja kielellistä keinoa olisi mahdollista tarkastella samalla kertaa usean eri metafunktion näkökulmasta – selkeyden ja sujuvuuden vuoksi rajoituksia täytyi kuitenkin tehdä. Myös esimerkiksi diskurssitutkimukseen pohjautuva tutkimus tästä aiheesta voisi tarjota mielenkiintoisia tuloksia.

Kiiltomadosta kerätty tutkimuksen aineisto tarjoaa katsauksen monipuolisiin kirjoittajan rooleihin, ja rooleja on mahdollista soveltaa myös muunlaiseen aineistoon. Toisaalta *Kiiltomaddon* rooli puoliammattimaisena verkkolehtenä saattaa myös näkyä lehden kritiikeissä sikäli, että ne eroavat esimerkiksi sanomalehtikritiikeistä tyyliään ja pituudeltaan. 12 laajaa kirjallisuuskritiikkiä on laadulliselle tutkimukselle varsin runsas aineisto, ja analysoitavien tekstien ja kielellisten piirteiden määrä tuntui paikoin upottavalta. Tekstejä olisi mahdollista analysoida myös omina kokonaisuuksinaan, jolloin olisi mahdollista tutkia, millaisia erilaisia kirjoittajan representaatioita yksittäisessä tekstissä ilmenee ja miten erilaisia kielellisiä keinoja hyödynnetään erilaisiin representaatioihin. Varsinkin kriittisen diskurssitutkimuksen näkökulmasta olisi mielenkiintoista tutkia kriitikon positiota ja suhdetta arvosteltavaan teokseen. Tällainen tutkimusasetelma vaatisi kuitenkin erilaisen tavan kerätä aineistoa, esimerkiksi kritikoitavien teosten perusteella.

Erityisen mielenkiintoista olisi tutkia ja vertailla suurten päivälehtien kulttuurisivujen kirjallisuuskritiikkejä ja kirjallisuuslehtien kritiikkejä sekä kritiikkiminän että tekstilajipiirteiden näkökulmasta. Myös ajallisesti laajamittainen tutkimus esimerkiksi sanomalehtien kirjallisuuskritiikeistä 20 vuoden ajalta tarjoaisi varmasti mielenkiintoista aineistoa, kun otetaan huomioon, millaisia muutoksia journalismin kentällä on tapahtunut jo pelkästään Internetin ja sosiaalisen median myötä. Tällaista aineistoa olisi mielenkiintoista tutkia SF-teorian tai diskurssitutkimuksen keinoin, mutta laajaan aineistoon olisi kiinnostavaa soveltaa myös korpustutkimuksen menetelmiä. Sen avulla voitaisiin selvittää esimerkiksi lukijan ja minän esiintymisen osuuksia tekstissä tai tiettyjen verbien esiintymistiheyksiä.

Sosiaalisen median kirjallisuusarvostelut taas ovat muodoiltaan niin erilaisia, että niitä pitäisi tutkia niiden omien piirteiden ehdoilla. Sosiaalisen median kanavat muuttuvat ja uusia tulee vanhojen tilalle. Suositun TikTokin kirjasuosituksiin ja kirjoihin liittyvään sisältöön viitataan termillä "BookTok" ja sisältö koostuu TikTokille ominaisista lyhyistä videoista. Sosiaalisen median kanavat kilpailevat keskenään, ja sen takia uusien palvelujen myötä myös vanhemmat alustat kehittävät uusia toimintoja. Kuva- ja videopainotteisen sisällön tutkiminen edellyttäisi multimedialista tutkimusotetta, ja esimerkiksi keskusteluanalyttinen näkökulma voisi tarjota kiinnostavia havaintoja.

LÄHTEET

- Bahtin, Mihail 1986: *Speech genres and other late essays*. Austin TX: University of Texas Press.
- Carroll, Noël 2009: *On Criticism. Thinking in action*. New York: Routledge.
- Chong, Phillipa 2017: Valuing subjectivity in journalism: Bias, emotions, and self-interest as tools in arts reporting. – *Journalism* 20 (3) s. 427–443.
- Fairclough, Norman 2003: *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. Abingdon: Routledge.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1988: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hall, Stuart 1997: The work of representation. – Stuart Hall (toim.), *Representation: cultural representations and signifying practices* s. 13–74. London: SAGE Publications Ltd.
- 2013 [1997]: The work of representation. – Stuart Hall, Jessica Evans, Sean Nixon (toim.), *Representation: cultural representations and signifying practices. Second edition* s. 13–74. London: SAGE Publications Ltd.
- Halliday, M.A.K 2002: *On grammar. Volume 1. Collected works of M.A.K. Halliday*. London: Continuum.
- 2014: *Halliday's introduction to functional grammar*. 4th edition. Revised by Christian Matthiessen. Abingdon: Routledge.
- Heikkilä, Martta 2012: Johdanto: taiteesta puheeseen. Martta Heikkilä (toim.), *Taidekriitiikin perusteet* s. 11–54. Helsinki: Gaudeamus.
- Hiidenmaa, Pirjo 2018: Tekijä ja lukija tietokirjan kynnysteksteissä. – Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen (toim.), *Kirjoitettu vuorovaikutus* s. 80–115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jaakkola, Maarit 2013: *Hyvä journalismi: käytännön opas kirjoittajalle*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- 2015: *The contested autonomy of arts and journalism: Change and continuity in the dual professionalism of cultural journalism*. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Jaakkola, Maarit & Räisä Tiina 2021: Kirja-arvostelut alustataloudessa: esimerkkinä käyttäjälähtöiset arvostelut Instagramissa. *Media & viestintä* 44 (2), s. 45–68.
- Janssen, Susanne 1997: Reviewing as social practice: Institutional constraints on critics' attention for contemporary fiction, *Poetics* 24 (5) s. 275–297.
- Janssen, Susanne & Verboord Marc 2015: Cultural Mediators and Gatekeepers. In *International Encyclopedia of the Social Sciences and Behavioral Sciences. Second Edition*, s. 440–446.
- Kiiltomato, Kriitikon ohjeet 2021: *Kriitikon ohjeet*. <https://kiiltomato.net/kriitikon-ohjeet/>. Luettu 15.11.2021.
- Kiiltomato, Toimituksen blogi 2021: *Kiiltomato on uudistunut*. <https://kiiltomato.net/uudistus2021/> Luettu 15.9.2021.

- Koljonen, Jere 2022: *Glow-Worm vs Coffee Cat: A Comparative Study of Professional and Non-Professional Translation Criticism*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopiston humanistinen osasto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20221292>
- Korhonen, Kuisma 2012: Kirjallisuuskritiikki: tekstejä teksteistä. – Martta Heikkilä (toim.), *Taidekriittikin perusteet* s. 55–83. Helsinki: Gaudeamus.
- Lassila-Merisalo, Maria 2009: *Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Logrén, Anna 2020: Vartijoita ja vuoron vaihdoksia. – Elina Arminen, Anna Logrén & Erkki Sevänen (toim.), *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa* s. 115–142. Tampere: Vastapaino.
- Makkonen-Craig, Henna 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Martin, James R. & White, Peter R. R. 2005: *The language of evaluation. Appraisal in English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Muikku-Werner, Pirkko 2009: Kirja-arvostelujen metaforat ja niiden kohosteisuus. – Vesa Heikkinen (toim.), *Kielen piirteet ja tekstilajit: Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen* s. 87–114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäkelä, Anni 2019: *Kritiikkiminän rakentuminen kirjallisuuskritiikeissä. Kandidaatintutkielma*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201906052978>
- Piippo, Laura 2015: "650 sivua tiivistettyä hulluutta on liikaa" – Jaakko Yli-Juonikkaan Neuromaani (2012) elämystalouden karstana ja polttoaineena. – Sanna Karkulehto, Tuuli Lähdesmäki & Juhana Venäläinen (toim.), *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 120 s. 347–371. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Pälli, Pekka 2003: *Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Rahtu, Toini 2018: Tutkimustekstin minätekijä. – Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen (toim.), *Kirjoitettu vuorovaikutus* s. 41–79. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rosenqvist, Juha 2020: Kritiikki käytännössä. *Widerscreen* 23 (1). <http://widerscreen.fi/numerot/2020-1/kritiikki-kaytannossa/>
- Ruohonen, Voitto, ja Heikki Hellman 2020a: Kirjan paikka kulttuurisivulla. Tabloidisaatio ja Helsingin Sanomien kirjallisuusjournalismin muutos 2011–2016. *AVAIN – kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 17 (2) s. 36–57. <https://doi.org/10.30665/av.92041>
- 2020b: Kritiikki journalismin ja digitalisaation puristuksessa. Journalistit kulttuurisina välittäjinä uudessa mediaympäristössä. *Widerscreen* 23 (1).
- SARV 2020: *Kritiikki näkyvä! -hanke*. <https://www.kritiikkinakyy.fi/>. Luettu 15.1.2021.
- Shore Susanna 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemifunktionaalissa teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Helsinki: Gaudeamus.

- 2012b: Systemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–185. Helsinki: Gaudeamus.
- 2022: *Lauseita ja vesinokkaeläimiä. Perinteisestä funktionaaliseen kielioppiin.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Virtanen, Mikko T., Rahtu Toini & Shore, Susanna 2018: Kirjoitetun vuorovaikutuksen moninaisuus ja erityisyys. – Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen (toim.), *Kirjoitettu vuorovaikutus* s. 9–38. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 1.11.2008.
- Vitikka, Elina 2022: Kieltolause kirjoittajan ja lukijan välisen vuorovaikutuksen resurssina yleistajuisessa tietokirjassa. *Virittäjä* 126 (4) s. 472–504. <https://doi.org/10.23982/vir.96046>

Aineistolähteet

- T1 = *Selonteko skandaalin ytimeistä.* Sanna Nyqvist. 22.11.2020 – <https://kiiltomato.net/critic/matilda-gustavsson-yhdeksastoista-jasen/>
- T2 = *Raisa Porrasmaa: Auringonjumalattaren tyttäret.* Merja Leppälahti. 26.11.2020 – <https://kiiltomato.net/critic/raisa-porrasmaa-auringonjumalattaren-tyttaret/>
- T3 = *Kertomustieteellä tarinatalouden kimppuun.* Joonas Säntti. 20.12.2020 – <https://kiiltomato.net/critic/makela-kertomuksen-vaarat/>
- T4 = *Temppu, ja miten monin tavoin se on tehty.* Päivi Koivisto. 10.1.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/jani-saxell-tanssii-kirjainten-kanssa/>
- T5 = *Ennen niin kaunis runous, nyt sairaalakuntoon murjottuna.* Sofia Blanco Sequeiros. 22.3.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/anna-helle-todellisuus-pahoinpiteli-runon/>
- T6 = *”Jokainen kirjoitustaitoinen ihminen pystyy kirjoittamaan yhden hyvän kirjan”* – Sally Salmisen elämä ja kootut kritiikit. Meri Parkkinen. 20.4.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/ulrika-gustafsson-valoisa-kaupunkini/>
- KP1 = *Vapautta saarten ja siivekkäiden symboliikasta.* Markku Soikkeli. 6.1.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/katja-kaukonen-saari-jonne-linnut/>
- KP2 = *Talvisten matkojen koettelemukset.* Paavo Kässi. 24.1.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/eskelinen-yli-juonikas-talvimatkoja/>
- KP3 = *Kauhun lyhyt oppimäärä – Joelsson pureutuu some-kauhuun.* Johannes Melander. 20.2.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/joelsson-nailpolish-avi/>
- KP4 = *Vanhan mestarin hiljainen kapina.* Meri Parkkinen. 27.2.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/jouni-tossavainen-taistelevat-metsot/>
- KP5 = *Sivustakatsoja keisarin hovissa.* Sanni Purhonen. 11.3.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/kristina-carlson-eunukki/>
- KP6 = *Pappi rakastuu pikkukaupungissa herrakerhojen pyörteissä.* Jarmo Suonamo. 18.3.2021 – <https://kiiltomato.net/critic/tero-liukkonen-ilman-sitoumuksia/>